

EXPLOSIE EN VEERKRACHT IN LEIDEN

Een analyse van het herstel van de stad Leiden na de buskruitrampe in 1807

Afbeelding 1: De explosie in Leiden op 12 januari 1807, door C.L. Hansen, 1807.

Bron: Frans Grijzenhout, 'Een ramp als erfgoed', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitrampe van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 12 – 21, aldaar 12.

Naam: Christiane Vlam

Nummer: 5717701

Cursus: Ges-Bachelor Eindwerkstuk (GE3V14054)

Datum: 31 maart 2019

Begeleider: Jessica Dijkman

Woordaantal: 8.741

Samenvatting

Het was 12 januari 1807 toen er een schip vol met buskruit ontplofte in de gracht Het Steenschuur in Leiden, waardoor een-zesde deel van de stad directe schade leed. De ontploffing was te midden van een armere en een rijkere wijk van de stad. In dit werkstuk wordt gekeken naar de wijze waarop het lokale bestuur in Leiden bijdroeg aan de wederopbouw na de buskruitramp. Deze wederopbouw is van belang doordat het inzicht kan geven in de herstelcapaciteiten van een samenleving en verdeling van welvaart na een ramp. Belangrijke componenten in de herstel na een ramp zijn de veerkracht en kwetsbaarheid van een gemeenschap. In dit onderzoek naar herstel wordt er ten eerste gekeken naar de aspecten *Redundancy*, *Robustness* en *Rapidity*. Door dit onderzoek met behulp van archiefbronnen wordt duidelijk dat er snel is bijgedragen aan het voorzien van basisbehoeftes zoals voedsel, dat alternatieve instituties zijn ingezet en dat er hulp is gekomen van koning Lodewijk Napoleon. Ten tweede is er gekeken naar de verdeling van schadevergoedingen in de stad, en het lange termijn herstel van de twee wijken. Zowel de armere als rijkere klassen hebben schadevergoedingen gekregen. Mensen uit de armste klasse van de samenleving kregen 100% vergoed; rijkere klassen ontvingen een lager percentage. Wat echter uit dit onderzoek blijkt is dat door de methodiek van berekenen en toekennen, de rijkste vierhonderd mensen meer dan de helft van het beschikbare geld voor de schadevergoeding hebben ontvangen. De uitgekeerde schadevergoeding heeft dus de armere mensen wel geholpen, maar dit heeft uiteindelijk niet bijgedragen aan een vermindering van ongelijkheid tussen de armere en rijkere wijk. Dit laat zien dat er weliswaar hulp was voor de armeren, maar dat ongelijkheid in klassen bleef bestaan.

Inhoudsopgave

1. INLEIDING	5
2. LEIDEN ROND 1800, DE RAMP EN DE SLACHTOFFERS	7
2.1. DE POLITIEKE EN ECONOMISCHE SITUATIE IN LEIDEN ROND 1800	8
2.2. DE RAMP IN 1807, HET RAMPGEBIED EN DE SLACHTOFFERS	9
2.3. DEMOGRAFIE VAN DE TWEE GETROFFEN WIJEN	10
3. THEORETISCH KADER: VEERKRACHT EN KWETSBAARHEID	14
3.1. WAT IS VEERKRACHT?	14
3.1.1. <i>HET PROBLEEM VAN VEERKRACHT</i>	15
3.2. KWETSBAARHEID: DE SAMENLEVING VERSUS HET INDIVIDU	16
3.3. METHODE VAN DIT ONDERZOEK	17
4. KORTE TERMIJN HERSTEL: REDUNDANCY, ROBUSTNESS EN RAPIDITY	19
4.1. REDUNDANCY	19
4.1.1. <i>HET STADSBESTUUR VAN LEIDEN</i>	19
4.1.2. <i>INZETTEN VAN ARBEIDERS EN VRIJWILLIGERS</i>	20
4.1.3. <i>TREFFEN VAN MAATREGELEN VOOR HERSTEL</i>	21
4.1.4. <i>CONCLUSIE REDUNDANCY</i>	22
4.2. ROBUSTNESS	22
4.2.1. <i>ORGANISATIE VAN HET RAMPGEBIED</i>	22
4.2.2. <i>SNELLE ZOEKTOCHT NAAR OVERLEVENDEN</i>	23
4.2.3. <i>NOODHULP: VOEDING</i>	24
4.2.3.1. Broden	25
4.2.3.2. Uitdelen en koken voedsel	25
4.3. RAPIDITY	27
5. LANGE TERMIJN HERSTEL: HET FONDS EN HERSTEL VAN HUIZEN	31
5.1. HET FONDS	31
5.1.1. <i>DE REGELS VAN HET FONDS</i>	32
5.2. REGELING OMTRENT HUIZEN	32
5.2.1. <i>KONINKLIJK DECREET VAN 6 MAART</i>	32
5.2.2. <i>KONINKLIJK DECREET VAN 5 OKTOBER</i>	33
5.3. RESTAURATIE VAN DE RUÏNE	33
5.4. UITKERING VAN SCHADEVERGOEDING	35
5.4.1. <i>BEREKENING VAN DE SCHADE</i>	36
5.4.2. <i>LIEFDADIGHEID</i>	36
5.4.3. <i>BETALING VAN DE SCHADEVERGOEDING</i>	37
5.5. OPBOUW VAN DE KLEINE VERSUS DE GROTE RUÏNE	39
5.6. CONCLUSIE LANGE TERMIJN HERSTEL	44
6. CONCLUSIE	45

<u>7.</u>	<u>LITERATUUR LIJST</u>	<u>47</u>
7.1.	PRIMAIRE BRONNEN	47
7.2.	SECUNDAIRE BRONNEN	49
<u>8.</u>	<u>BIJLAGEN</u>	<u>54</u>
8.1.	BIJLAGE 1	54
8.2.	BIJLAGE 2	56

1. Inleiding

Op 12 januari, 1807, ontplofte een schip in de gracht Het Steenschuur in het centrum van Leiden. Deze ontploffing was van zodanige omvang dat een-zesde van de stad te maken had met directe schade.¹ Door het stadsbestuur werden er vijftien commissies opgericht voor het helpen van de getroffen en het verstrekken van eventuele schadevergoeding. Deze hulp werd al binnen enkele dagen gegeven in zowel financiële vorm, als in mankracht en goederen.² De wederopbouw van de ramp was een uitdaging aangezien Leiden zelf een arme stad was ten tijden van de ramp.³ Voor het ondersteunen van slachtoffers en de wederopbouw van het geraakte stadsgebied organiseerde koning Lodewijk Napoleon de eerste nationale collecte in Nederland.⁴ In totaal werd er bijna twee miljoen gulden opgehaald.⁵

Onderzoek naar de buskruitramp in Leiden en het herstel van het rampgebied is beperkt, ondanks de waarde dat zulk onderzoek kan hebben. Rampenonderzoek en de analyse van de wederopbouw dragen bij aan het begrijpen van de veerkracht van een samenleving, en het herkennen van kwetsbare groeperingen. Hierdoor kunnen er lessen worden getrokken om gemeenschappen beter te bewapenen tegen rampen. Opmerkelijk aan de ramp in 1807 was dat de ontploffing zowel een rijkere wijk in Leiden raakte, als het armere gedeelte in het zuiden van de stad.⁶ Het analyseren van de wederopbouw van Leiden kan daarom inzicht geven in eventuele verschillen tussen de kwetsbaarheid en opbouw van beide wijken. Daarom is het van belang te onderzoeken op welke wijze het lokale bestuur in Leiden bijdroeg aan de wederopbouw van de stad na de buskruitramp op 12 januari 1807. Om antwoord te vinden op deze vraag wordt in hoofdstuk twee een beeld geschetst van het rampgebied. In hoofdstuk drie wordt vervolgens een theoretisch kader gevormd aan de hand van bestaand onderzoek naar verscheidene rampen in Nederland. In dit kader staan de begrippen veerkracht en kwetsbaarheid centraal. Hoofdstuk vier geeft een analyse van de bijdrage van het stadsbestuur aan het herstel van Leiden aan de hand van de begrippen *Redundancy*, *Robustness*, en *Rapidity*, wat inzicht geeft in het herstel op korte termijn. Als laatste wordt in

¹ Hugo Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte. De financiële hulpverlening aan de slachtoffers van de buskruitramp', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 239 – 266, aldaar 257.

² Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte', 253-254.

³ J.L. Van Zanden, 'De economie van Holland in de periode 1650 – 1805: groei of achteruitgang? Een overzicht van bronnen, problemen en resultaten', *BGMN* 102 (1987) 4, 562-609, aldaar 579-580, 592-593.

⁴ De naam die gegeven wordt aan Nederland veranderd veel in deze periode. Om verwarring te voorkomen zal het koninkrijk Holland worden aangeduid als Nederland.

⁵ Lotte Jensen, 'See our Succumbing Fatherland, Overwhelmed by Disaster, Woe and Strife': Coping with Crisis during the Reign of Louis Bonaparte', *Dutch Crossing* 40 (2016) 2, 151 – 164, aldaar 154.

⁶ H.J. Reitsma, 'The explosion of a ship, loaded with black powder, in Leiden in 1807', *International Journal of Impact Engineering* 25 (2001), 507 – 514, aldaar 513 - 514.

hoofdstuk vijf gekeken naar lange termijn ontwikkelingen, door een analyse van de verdeling van de schadevergoeding tussen welvaartstanden. Ook wordt gekeken naar herstel van gebouwen om te bekijken of er verschil is in herstel tussen de twee getroffen wijken. Voor dit onderzoek wordt vooral gebruikt gemaakt van eerder onderzoek door lokale historici en het archief van documenten van de commissies betreffende de ramp in Leiden, die te vinden zijn in het archief van Leiden.⁷ Door de korte en lange termijn van de wederopbouw van Leiden te bestuderen, hoop ik een duidelijk inzicht te geven in de wijze waarop het lokale bestuur in Leiden bijdroeg aan de wederopbouw na de buskruitramp op 12 januari 1807.

⁷ Erfgoed Leiden en Omstreken, Leiden, NL-LdnRAL-0034, Archief van de commissies wegens de ramp van 12 januari 1807, 1807-1838 (hierna ELO NL-LdnRAL-0034).; Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007).

2. Leiden rond 1800, de ramp en de slachtoffers

Ten tijde van de ramp in 1807 heersten in Nederland en de stad Leiden turbulente politieke en economische tijden. Franse troepen waren in 1796 Nederland binnengevallen en maakte van Nederland een satellietstaat van Frankrijk.⁸ In 1799 kwam Napoleon Bonaparte aan de macht in Frankrijk.⁹ Napoleon was bezig met het uitbreiden van het grondgebied van Frankrijk. Om politieke stabiliteit te bereiken in Nederland benoemde hij in 1806 zijn broer Lodewijk Napoleon Bonaparte tot koning van Nederland.¹⁰ Lodewijk bleef koning tot 1810.¹¹ In de periode van 1795-1813 werd het bestuurlijk systeem van Nederland steeds centraler geregeld. Daarnaast werd er een nationale munt ingesteld en een grondwet geïntroduceerd.¹² De Franse overheersing duurde voort tot Napoleon werd verslagen in 1813 door Pruisische en Russische troepen.¹³ Nederland werd vanaf toen weer zelfstandig bestuurd.¹⁴

Sinds 1670 bevond Nederland zich in een periode van economische stagnatie.¹⁵ Deze stagnatie kwam door verscheidene factoren, zoals het gebrek aan een centraal bestuur en hoge schulden door de oorlogen met Engeland.¹⁶ Opvallend is dat het gemiddelde nominale inkomen in de provincie Holland bijna onveranderlijk bleef in de periode van 1660 tot 1860. Het reële inkomen begon echter te dalen rond 1750, en nam nog sneller af tijdens de Franse bezetting van Nederland.¹⁷ De economische situatie in Nederland verbeterde niet tijdens het bewind van Lodewijk, mede doordat het overgrote deel van de belasting vanuit Nederland naar Frankrijk ging voor het ondersteunen van Napoleon. Pas vanaf halverwege de negentiende eeuw is er sprake van economisch herstel, als gevolg van centralisatie en de industriële revolutie.¹⁸ Het duurde tot ongeveer 1860 voordat de economie in Nederland weer begon te groeien.¹⁹

⁸ Friso Wielenga, *Geschiedenis van Nederland. Van de opstand tot heden* (Amsterdam, 2014) 183, 194.

⁹ Strauss, Osheim, et al., *Western Civilization. Beyond Boundaries* (Wadsworth, 2014) 547, 562.

¹⁰ Wielenga, *Geschiedenis van Nederland*, 194 – 203; Jensen, ‘See our Succumbing Fatherland’, 152.

¹¹ Wielenga, *Geschiedenis van Nederland*, 204.

¹² Wielenga, *Geschiedenis van Nederland*, 193 – 206.; Van Zanden, ‘De economie van Holland’, 563.

¹³ Jensen, ‘See our Succumbing Fatherland’, 152.

¹⁴ Wielenga, *Geschiedenis van Nederland*, 205-207.

¹⁵ Wielenga, *Geschiedenis van Nederland*, 183-184.; Jan de Vries, ‘Dutch Economic Growth in Comparative-Historical Perspective, 1500-2000’, *De Economist* 148 (2000) 4, 443 – 467, aldaar 457.

¹⁶ Wielenga, *Geschiedenis van Nederland*, 186-189.

¹⁷ De Vries, ‘Dutch Economic Growth’, 457; Van Zanden, ‘De economie van Holland’, 566.

¹⁸ Wielenga, *Geschiedenis van Nederland*, 193.; De Vries, ‘Dutch Economic Growth’, 461.

¹⁹ Jan de Vries, ‘The Population and Economy of the Preindustrial Netherlands’, *The Journal of Interdisciplinary History* 15 (1985) 4, 661-682, aldaar 674.

2.1. De politieke en economische situatie in Leiden rond 1800

In de achttiende eeuw was de stad Leiden een politiek en economisch centrum voor de omliggende dorpen.²⁰ Het besturingssysteem van de stad veranderde door de overname van de Fransen. In 1803 werd er een nieuwe gemeenteraad gekozen van zestien welvarende mannen. Het hoofd van de gemeenteraad was de hoofdofficier, die de leiding had over de stad en de omliggende gemeenten.²¹ De stad zelf was voor het grootste deel zeer tegen de Franse overheersing. Vooral vanuit de Universiteit van Leiden waren er protesten tegen Napoleon en Lodewijk.²²

Leiden was een arme stad, maar had genoeg werkgelegenheid voor inwoners.²³ In de zeventiende eeuw werkte men voornamelijk in de lakennijverheid. Het werk in deze sector nam af in de loop van de achttiende eeuw, al bleef zestig procent van de arbeiders werken in de lakennijverheid.²⁴ De overige arbeiders in Leiden werkten in de dienstensector en handel.²⁵ Er was sprake van economische achteruitgang in de stad sinds halverwege de zeventiende eeuw. Vele arbeiders vertrokken uit de stad op zoek naar werk elders.²⁶ Leiden verloor in de periode van 1720-1750 bijna de helft van de inwoners.²⁷ Door de grote uitstroom van arbeiders en de uitbreiding naar andere sectoren dan de lakennijverheid, werden de lonen in de stad niet minder.²⁸

Aan het einde van de achttiende eeuw kreeg Leiden te maken met stijgende voedselprijzen door inflatie, misoogsten en een groei in de bevolking. Dit bracht voornamelijk armere huishoudens in problemen.²⁹ Voor deze huishoudens was er een netwerk aanwezig voor sociale steun, vanuit bijvoorbeeld de kerk en stedelijke gebouwen genaamd Huiszittenhuizen.³⁰ Deze huizen werden ondersteund door geld vanuit het stadsbestuur. In 1803 werden jaarlijks ongeveer 3.500 mensen geholpen in deze huizen.³¹ De stad had echter wel te maken met hoge schulden van meer dan een miljoen gulden door de economische crisis en de politieke onrust van de jaren voorheen.

²⁰ G. P. M. Pot, *Arm Leiden. Levensstandaard, bedeling en bedeelden, 1750-1854* (Hilversum, 1994), 23.

²¹ Kees Walle, 'Tussen uitzichtloosheid en verwoesting. Leiden aan de vooravond van de buskruitramp', in: *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 23 – 32, aldaar 28-29.

²² Walle, 'Tussen uitzichtloosheid en verwoesting', 30.

²³ Pot, *Arm Leiden*, 74.

²⁴ Van Zanden, 'De economie van Holland', 592-593.

²⁵ Van Zanden, 'De economie van Holland', 603.; H. A. Diederiks, D. J. Noordam en H. D. Tjalsma, *Armoede en sociale spanning. Sociaal-historische studies over Leiden in de achttiende eeuw* (Hilversum, 1985) 49.

²⁶ Diederiks, Noordman, Tjalsma, *Armoede en sociale spanning*, 85.

²⁷ Wielenga, *Geschiedenis van Nederland*, 192.: Wielenga laat zien dat er in 1720 Leiden 65000 inwoners heeft, en in 1750 nog maar 36000.; Pot, *Arm Leiden*, 297.

²⁸ Pot, *Arm Leiden*, 54, 73.

²⁹ Pot, *Arm Leiden*, 297- 298.

³⁰ Pot, *Arm Leiden*, 298 – 299.

³¹ Walle, 'Tussen uitzichtloosheid en verwoesting', 25.

2.2. De ramp in 1807, het rampgebied en de slachtoffers

Het was middag, kwart over vier, toen op 12 januari 1807 een kruitschip met 17.000 ton buskruit aan boord ontplofte in Leiden.³² Het schip lag aangemeerd in de gracht Het Steenshuur, in het centrum van Leiden.³³ Het schip kwam uit Ouderkerk aan de Amstel en was onderweg naar haar eindbestemming in Delft.³⁴ Waarschijnlijk werd de ontploffing veroorzaakt door vuur in de kombuis, dat was ontstaan doordat vier bemanningsleden aan het koken waren.³⁵ De ramp was de dodelijkste buskruitramp in de geschiedenis van Nederland. De ontploffing en de ravage zorgden voor meer dan 2.000 gewonden, wat zeven procent was van de toenmalige inwoners van Leiden.³⁶ Tenminste 160 mensen overleden ter plekke door de ontploffing.³⁷

De gevolgen van de ontploffing waren gigantisch. De ramp gebeurde in het centrum van Leiden, waardoor vooral rijkere gezinnen en publieke huizen werden beschadigd.³⁸ Op *kaart 1* is de schade van de ontploffing te zien. Deze kaart kon worden gecreëerd door directe inspectie om instortingsgevaar te beoordelen die werd gedaan tussen 20 januari en 6 februari 1807.³⁹ Grote delen van de aangrenzende huizen aan Het Steenshuur waren totaal verwoest. Veel andere huizen hadden versteviging nodig. In totaal waren er ongeveer 250 woningen volledig verwoest, in een radius van 109 meter vanaf de plaats van de ontploffing.⁴⁰ Zelfs op 1840 meter van de ramp waren er nog kapotte ramen in huizen en was er sprake van andere schade.⁴¹ Het anker werd zelfs op 900 meter afstand van Het Steenshuur gevonden.⁴²

Het getroffen gebied werd de Ruïne genoemd, waarbij het gedeelte ten noorden van Het Steenshuur de Kleine Ruïne werd genoemd, en het gebied ten zuiden de Grote Ruïne.⁴³ De

³² Jensen, 'See our Succumbing Fatherland', 154.; Arti Ponsen, 'Delfs Welvaaren'. Een analyse van de toedracht van de kruitramp en een poging tot beantwoording van de schuldvraag', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 45 – 102, aldaar 47.

³³ Ponsen, 'Delfs Welvaaren', 47.

³⁴ Jacqueline Heijenbrok, 'De herbouwplannen na de Leidse buskruitramp, 1807-1809', *Lodewijk Napoleon en de Kunsten in het Koninkrijk Holland*, (2007) 224-254, aldaar 225.

³⁵ Reitsma, 'The explosion of a ship', 508.; Henk Reitsma en Arti Ponsen, 'Van Donderslagh tot Fireworks. De kruitramp natuurwetenschappelijk belicht', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 103 – 142, aldaar 133.

³⁶ Reitsma, Ponsen, 'Van Donderslagh tot Fireworks', 141, 123.

³⁷ Reitsma, Ponsen, 'Van Donderslagh tot Fireworks', 103.; Arti Ponsen, 'Een fataal evenement. De slachtoffers van 12 januari 1807', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 167 – 194, aldaar 193.

³⁸ Reitsma, 'The explosion of a ship', 513.

³⁹ Reitsma, Ponsen, 'Van Donderslagh tot Fireworks', 115-116, 118.; ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 49, Staat van geïnspecteerde percelen, 1807, 20 januari- 6 februari.- 1807.

⁴⁰ Heijenbrok, 'De herbouwplannen na de Leidse buskruitramp', 225.

⁴¹ Reitsma, 'The explosion of a ship', 509.

⁴² Reitsma, Ponsen, 'Van Donderslagh tot Fireworks', 121.

⁴³ Jacqueline Heijenbrok, "'Een nieuwe lap op een gescheurd kleed". De herbouwplannen onder Lodewijk Napoleon', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 278 – 300, aldaar 278-279.

meeste gewonden en doden vielen in het gebied van de Grote Ruïne.⁴⁴ Ook ver buiten het Ruïne gebied overleden mensen door rondslingerend puin en glasscherven. Publieke gebouwen die schade hadden opgelopen door de ontploffing waren onder andere het stadhuis, verscheidene kerken, het academiegebouw, een weeshuis en een aalmoeshuis.⁴⁵

Kaart 1: Schadegebied als gevolg van de buskruitrampe op 12 januari 1807 in Leiden.

Bron: Jan Dröge, 'De Ruïnebouwers. Bouwplannen voor het rampgebied', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitrampe van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 301 – 328, aldaar 328.

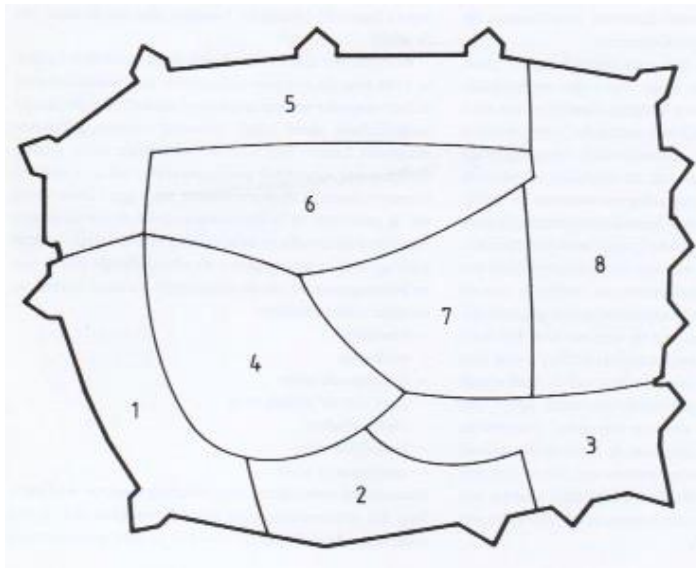
2.3. Demografie van de twee getroffen wijken

De belastingadministratie van 1749 geeft een beeld van de demografische situatie van de twee getroffen wijken in Leiden, wijk nummer II en wijk nummer IV (te zien op *kaart 2*). De belangrijkste gegevens uit de belastingadministratie zijn samengevat in *tabel 1*. Wat te concluderen is uit deze gegevens, is dat er een groot verschil in rijkdom was tussen de wijken.

⁴⁴ Reitsma, Ponsen, 'Van Donderslagh tot Fireworks', 124; Reitsma, 'The explosion of a ship', 510.

⁴⁵ Reitsma, Ponsen, 'Van Donderslagh tot Fireworks', 119, 126.

Kaart 2: Wijkindeling van Leiden in 1749.

Bron: Diederiks, Noordman, Tjalsma, *Armoede en sociale spanning*, 18.

Wijk IV, die na de ramp de Kleine Ruïne wordt genoemd, was voor de ramp een zeer belangrijke wijk in het centrum van Leiden. In deze wijk woonde voornamelijk een hogere klasse, met een aanzienlijk hoog aantal dure huizen. De huishoudens in deze wijk scheidden niet veel in rijkdom van elkaar en er was hierdoor weinig ongelijkheid in de wijk. Er waren in totaal 1.009 woningen, waarvan 58,6% huurwoningen en 37,5% in eigen bezit.⁴⁶ Deze wijk was in 1808 de dichtstbevolkte wijk in Leiden, wat voornamelijk kwam door het hoog aantal inwonende knechten en dienstboden. Van het totale percentage huishoudens in wijk IV had 37,3% dienstpersoneel in huis.⁴⁷ Het percentage arme huishoudens – huishoudens die gebruik maken van sociale zorg – was in deze wijk maar 0,9%.⁴⁸ De wijk had het hoogst aantal overheidsgebouwen en hallen in Leiden, en de meeste inwoners werkten in de kledingindustrie, warenhandel of ambtenarij.⁴⁹ In deze wijk bevond zich ook het academiegebouw, en 61% van de totale studenten in de stad woonde in deze wijk.⁵⁰

De samenstelling in wijk II was heel anders. In 1749 waren hier 80% van de huizen huurwoningen, met een huurwaarde van minder dan de helft dan de huizen in wijk IV. De ongelijkheid in wijk II was veel hoger dan wijk IV, maar nog relatief laag tegenover het gemiddelde van de stad. Doordat er veel huishoudens van een lagere welstand woonden, was

⁴⁶ Diederiks, Noordman, Tjalsma, *Armoede en sociale spanning*, 23-25.

⁴⁷ Diederiks, Noordman, Tjalsma, *Armoede en sociale spanning*, 23, 40.

⁴⁸ Diederiks, Noordman, Tjalsma, *Armoede en sociale spanning*, 31.

⁴⁹ Diederiks, Noordman, Tjalsma, *Armoede en sociale spanning*, 27, 36.

⁵⁰ Diederiks, Noordman, Tjalsma, *Armoede en sociale spanning*, 38.

er een lager ongelijkheidscoëfficiënt in deze wijk.⁵¹ We zien dan ook dat 19% van de huishoudens in deze wijk geïnclassificeerd waren als arm en sociale zorg nodig had.⁵² De beroepssector was gericht op de nijverheid, voornamelijk in de textiel industrie. Er waren beduidend minder voorzieningen zoals herbergen, overheidsgebouwen of artsen in vergelijking met wijk IV, en een hoog gemiddeld aantal pakhuizen en stallen.⁵³

De buskruitrampe vond plaats vijftig jaar na de gegevens van *tabel 1*. De grote verschillen tussen beide wijken zijn waarschijnlijk blijven voortbestaan. In de leegloop van de stad tijdens de economische crisis, waren het namelijk voornamelijk de arme wijken waar de mensen uit vertrokken.⁵⁴

⁵¹ Diederiks, Noordman, Tjalsma, *Armoede en sociale spanning*, 21-25.

⁵² Diederiks, Noordman, Tjalsma, *Armoede en sociale spanning*, 31.

⁵³ Diederiks, Noordman, Tjalsma, *Armoede en sociale spanning*, 26, 28, 30 – 31, 36 – 37.

⁵⁴ Walle, 'Tussen uitzichtloosheid en verwoesting', 24.

Tabel 1: Overzicht van verschillen tussen wijk II, wijk IV en Leiden in 1749.

	Wijk 2	Wijk 4	Leiden
Inwoners	2.857	4.204	32.669
Percentage inwonenden van totaal aantal personen in wijk (dienstboden, werknemers, etc.)	15,2%	31,3%	Totaal inwonende: 5.409
Gemiddelde aantal personen per huis 1749	3,6	4,2	3,8
Gemiddeld aantal personen per huis 1808	4,5	4,7	4,4
Aantal huizen	798	1.009	8.567
Percentage huurwoningen	80,0%	58,6%	78,1%
Percentage huisbezit	19,2%	37,5%	20,8%
Percentage bezit door stad	0,8%	0,1%	0,6%
Totale huurwaarde van gehele wijk in gulden.	4.404,25	12.742,55	57.554,95
Theilcoefficient met betrekking tot huurwaarde (hoe verder boven 0, hoe meer ongelijkheid)	0,460	0,379	0,551
Percentage bedrijfsgebouwen (ten opzichte van alle gebouwen)	0,9%	0,1%	1,2%
Percentage pakhuizen (ten opzichte van alle gebouwen)	2,6%	1,1%	2,1%
Aantal herbergen	2	3	24
Aantal bierhuizen	6	8	92
Aantal koffiehuisen	0	4	4
Aantal arme huishoudens	167	10	1.592
Percentage arme huishoudens	19%	0,9%	16,6%
Percentage koetsen per aantal huishoudens	0,9%	2,1%	0,8%
Aantal advocaten	1	9	21
Aantal doctoren	3	11	27
Aantal notarissen	0	6	15
Aantal overheidsgebouwen	1	6	10
Aantal universiteitsgebouwen	0	1	3
Aantal hallen	0	2	5
Aantal kerken	0	4	16

Bron: Diederiks, Noordman, Tjalsma, *Armoede en sociale spanning*, 21-25, 28-31, 36-37, 41.

3. Theoretisch kader: Veerkracht en kwetsbaarheid

'The only alternative might be to limit the concepts of resilience and vulnerability to what is really at stake in the history of disasters: the question of whether or not a society is able to limit the exposure of people to suffering and disruption.'

- Tim Soens, 'Resilient Societies, Vulnerable People: Coping with North Sea Floods Before 1800', *Past & Present*, 241 (2018) 1, 143–177, aldaar 176.

Verschillende onderzoeksrapporten over andere rampen geven een theoretisch kader, dat goed kan worden toegepast op de ramp in Leiden in 1807. In deze voorgaande onderzoeken is duidelijk geworden dat er overeenkomsten zijn te herkennen in de manier waarop samenlevingen reageren op rampen.⁵⁵ Twee belangrijke componenten zijn veerkracht en kwetsbaarheid van een gemeenschap. Het gebruik van deze componenten in dit onderzoek kan inzicht geven in de herstelcapaciteiten van Leiden.⁵⁶

3.1. Wat is veerkracht?

Het begrip veerkracht wordt steeds meer gebruikt door historici, sociologen en andere disciplines. Wat lastig is aan het begrip, is dat het een duidelijke, universeel geldende definitie mist.⁵⁷ Veerkracht wordt vaak omschreven als het herstellend vermogen van een samenleving. Hier wordt bedoeld op het herstel naar, of het behoud van, de situatie zoals die was voor de ramp.⁵⁸ Ook kan er bedoeld worden op de mogelijkheid van een samenleving om te functioneren ondanks het ondervinden van een ramp. Hoe beter een ramp kan worden geïncasseerd, hoe meer blijk wordt gegeven van veerkracht.⁵⁹ Voor het onderzoeken van veerkracht van een samenleving bij abrupte rampen onderscheiden Bruneau et al. de volgende aspecten, (genaamd de vier R's): *Robustness, Redundancy, Resourcefulness, Rapidity*.⁶⁰

⁵⁵ Thomas Drabek, 'Sociology, Disasters and Emergency Management: History, Contributions and Future Agenda' in: David A. McEntire (red.), *Disciplines, Disasters and Emergency Management: The Convergence and Divergence of Concepts, Issues and Trends in the Research Literature* (Emmitsburg, Maryland, 2005) 61-74, aldaar 61.

⁵⁶ Karen Sudmeier-Rieux, 'Resilience - an emerging paradigm of danger or of hope?', *Disaster Prevention and Management* 23 (2014) 1, 67-80, aldaar 68.

⁵⁷ Sudmeier-Rieux, 'Resilience', 68-69.

⁵⁸ Sudmeier-Rieux, 'Resilience', 70.

⁵⁹ Tim Soens, 'Resilient Societies, Vulnerable People: Coping with North Sea Floods Before 1800', *Past & Present*, 241 (2018) 1, 143–177, aldaar 145-146.

⁶⁰ Bruneau, et al. 'A framework to quantitatively assess', 737-738.; Michel Bruneau, et al. 'A framework to quantitatively assess and enhance the seismic resilience of communities', *Earthquake spectra* 19 (2003) 4, 733-752, aldaar 736.

Robustness richt zich op de capaciteit van systemen en organisaties om zich snel te herstellen en een ramp te weerstaan. Hier gaat het vooral om noodhulp en het leveren van basisbehoeftes en infrastructuur voor noodgebieden.⁶¹

Redundancy gaat om de mogelijkheid en de mate waarin beroep kan worden gedaan op andere systemen in een samenleving, wanneer (bijvoorbeeld) een overheidssysteem uitvalt door de ramp. Van belang zijn alternatieve instituties en bijvoorbeeld het opzetten van medische posten.⁶² Een duidelijk plan van aanpak van een leidinggevende groep is cruciaal voor een snel herstel.⁶³ Dit heeft echter ook een schaduwzijde, namelijk dat een ramp gebruikt kan worden door politieke leiders voor het verkrijgen van meer macht en het inzetten van propaganda, en voor het doorduwen van veranderingen die vooral positief zijn voor hun eigen machtspositie.⁶⁴

Resourcefulness richt zich op de vindingrijkheid in de manier waarop basisbehoeftes worden vervuld en belangen worden gediend, bijvoorbeeld in het gebruik van de omgeving, technologie, en het maken van originele noodplannen.⁶⁵

Rapidity gaat om de capaciteit om in een hoog tempo de belangrijkste slachtoffers te helpen, snel herstel van basisbehoeftes te realiseren, prioriteiten te stellen en doelen te behalen.⁶⁶ Door goed beleid, juiste veranderingen en transformaties kan herstel leiden tot economische vooruitgang, zoals gebleken in 1755 bij de aardbeving van Lissabon en in Halifax na de explosie in 1917.⁶⁷ In beide situaties was het opvallend hoe snel de hulpverlening in de stad begon. Het blijkt dat een snel ingezet herstel ook op langere termijn positief uitpakt voor een stad.⁶⁸

3.1.1. Het probleem van veerkracht

In het beoordelen van de capaciteit om te herstellen, is het van belang te kijken naar ontwikkelingen op korte en lange termijn. Op korte termijn is het belangrijk dat een samenleving zo geregeld wordt, dat het in staat is om te overleven tijdens en na de ramp. Het

⁶¹ Bruneau, et al. 'A framework to quantitatively assess', 737, 746-747.

⁶² Bruneau, et al. 'A framework to quantitatively assess', 737, 746-749.

⁶³ Drabek, 'Sociology, Disasters and Emergency Management', 66-67.

⁶⁴ Ana Christina Araújo, 'The Lisbon Earthquake of 1755: Public Distress and Political Propaganda', *E-Journal of Portuguese History*, 4 (2006) 1, aldaar 5, 7-8.

⁶⁵ Bruneau, et al. 'A framework to quantitatively assess', 737-738, 746-747.

⁶⁶ Bruneau, et al. 'A framework to quantitatively assess', 737-738, 746-747.

⁶⁷ Alvaro S. Pereira, 'The opportunity of a disaster: the economic impact of the 1755 Lisbon earthquake' *The Journal of Economic History* 69 (2009) 2, 466-499, aldaar 496.; Christiane Vlam, VAN EXPLOSIE IN DE HAVEN NAAR EXPLOSIE IN DE ECONOMIE: Een analyse van het economisch herstel van Halifax na de explosie in 1917 (eindpaper voor het vak GE2V13012 tijdens bachelor Geschiedenis, Utrecht 26 juni 2016) 14-15.

⁶⁸ Prince, Catastrophe and social change, 61.; Pereira, 'The opportunity of a disaster', 487-488.

gaat over veiligheid en herstel, en het zo goed en zo snel mogelijk helpen van de eerste slachtoffers. Hierin zijn de 4 R's (zie 3.1) van belang. Het begrip veerkracht als maatstaf voor een goed herstel in de samenleving heeft het probleem dat wanneer de oude situatie van het rampgebied letterlijk wordt hersteld, dit verre van positief kan zijn. Wie geen huis bezit, is snel hersteld naar de situatie vóór een ramp: hoe minder men te verliezen heeft, des te sneller is er sprake van een herstelde situatie.⁶⁹ Een veelgebruikte toevoeging aan het begrip veerkracht is daarom het begrip *bouncing forward*: de capaciteit van een samenleving om zowel te herstellen na een ramp, als om de leefomstandigheden van de getroffen en te verbeteren ten opzichte van voor de ramp.⁷⁰ Het principe van *bouncing forward* is bijvoorbeeld te zien in de wederopbouw van Lissabon na de aardbeving in 1755. Bijna de gehele stad werd vernietigd, maar deze gebeurtenis gaf politieke leiders in Lissabon juist de mogelijkheid om economische transformatie door te voeren en de stad te moderniseren.⁷¹

Terwijl op korte termijn een samenleving vooral veerkrachtig is door het herstel van de status quo, kunnen adaptie, transformatie en preventie tekenen zijn van veerkracht op langere termijn in combinatie met het principe van *bouncing forward*.⁷² Hierin is het belangrijk dat een samenleving zich aanpast op een manier dat het de kwetsbaarheid op lange termijn vermindert, door middel van het invoeren van wetten of maatregelen.⁷³

3.2. Kwetsbaarheid: de samenleving versus het individu

Kwetsbaarheid wordt gezien als de mate dat een groep of een deel daarvan geraakt kan worden door een ramp.⁷⁴ In een samenleving kunnen er verschillen zijn in de mate waarin een groep is blootgesteld aan mogelijke schade door een ramp.⁷⁵ Het kan zelfs zo zijn dat alhoewel de stad zich staande heeft weten te houden in een ramp en een blijk van veerkracht geeft, delen van een groep zo hard getroffen zijn dat herstel voor hen bijna onmogelijk is. Zo had niet iedere inwoner van Lissabon baat bij de economische transformatie en herstel in de stad. Voornamelijk de mensen woonachtig in het centrum van de stad zagen een positieve verbetering van hun woonsituatie na de ramp, maar niet iedereen ging er in de stad op vooruit.⁷⁶ Daarom is het van belang te onderzoeken wanneer en waarom sommige

⁶⁹ Sudmeier-Rieux, 'Resilience', 68-69.

⁷⁰ Sudmeier-Rieux, 'Resilience', 69, 75.

⁷¹ Benigno E. Aguirre, 'Better disaster statistics: the Lisbon earthquake', *Journal of Interdisciplinary History* 43 (2012) 1, 27-42, aldaar 30.; Pereira, 'The opportunity of a disaster', 467.

⁷² Sudmeier-Rieux, 'Resilience', 75.

⁷³ Sudmeier-Rieux, 'Resilience', 75.

⁷⁴ Sudmeier-Rieux, 'Resilience', 71.

⁷⁵ Ben Wisner, 'Disaster vulnerability: Scale, power and daily life', *GeoJournal* 30 (1993) 2, 127-140, aldaar 127-128.

⁷⁶ Pereira, 'The opportunity of a disaster', 487-488.

subgroepen zeer kwetsbaar zijn voor rampen zelfs als de samenleving waarin zij bestaan veerkrachtig is. Deze subgroepen zijn met één of meer redenen kwetsbaarder dan anderen.⁷⁷ Bepalende factoren van de kwetsbaarheid van een groep in het geval van een ramp zijn klasse, geslacht en/of etniciteit.⁷⁸ Hiernaast spelen leeftijd en gezondheid ook een rol.⁷⁹ Cruciaal hierbij is de samenhang tussen specifieke eigenschappen van een groep, en hun toegang tot bepaalde middelen. Hieronder valt de toegang tot hulpbronnen, medische hulp, educatie, technologie, politieke en economische situatie van de gemeenschap, financiële middelen, en locatie.⁸⁰ Deze samenhang is bijvoorbeeld te zien wanneer in een bepaald land of cultuur een vrouw niet de juiste toegang heeft tot medische hulp of geldleningen. Hierdoor kan in dezelfde situatie een vrouw kwetsbaarder zijn dan een man.

Onderzoek heeft ook aangetoond dat er een duidelijk verband is tussen armoede en de kwetsbaarheid van een groep. Het zijn vaak de armeren in een samenleving die meer vatbaar zijn voor schade en meer moeite hebben met herstel na een ramp. Dit kan ook komen door het gebrek aan sociale netwerken en hulpverlening voor deze groepen.⁸¹ De ramp kan echter ook een hogere mate van sociale gelijkheid creëren, door het verlenen van hulp aan kwetsbare groepen.⁸² Volgens historicus Tim Soens kan veerkracht worden gezien als de mogelijkheid van een samenleving om zich te herstellen en te verbeteren na een ramp, zonder dat dit ten koste gaat van kwetsbaardere groepen in de samenleving.⁸³ Echte veerkracht is te meten in de mate waarin sociale verandering gerealiseerd wordt door verbeteringen na een ramp, die de kwetsbaarheid van de groepen in de samenleving doet verminderen.⁸⁴

3.3. Methode van dit onderzoek

De omschrijvingen van veerkracht en kwetsbaarheid worden in dit onderzoek gebruikt om een duidelijk beeld te creëren van de wijze waarop het lokale bestuur in Leiden bijdroeg aan de wederopbouw van de stad na de buskruitramp in 1807. Voor het onderzoeken van herstel in Leiden wordt gebruik gemaakt van de *Inventaris van het archief van de Commissies wegens de ramp van 12 januari 1807, 1807-1838*, te raadplegen in het archief

⁷⁷ Soens, 'Resilient Societies, Vulnerable People', 146, 148, 152-153, 160, 166, 175-176.

⁷⁸ Sudmeier-Rieux, 'Resilience', 71.

⁷⁹ Wisner, 'Disaster vulnerability', 131.

⁸⁰ Wisner, 'Disaster vulnerability', 133.; Soens, 'Resilient Societies, Vulnerable People', 167-168.

⁸¹ Wisner, 'Disaster vulnerability', 127, 130.

⁸² Samuel Henry Prince, *Catastrophe and social change: based upon the sociological study of the Halifax disaster* (Proefschrift voor de faculteit van staatswetenschappen, Columbia University 1920) 145-156.; Wisner, 'Disaster vulnerability', 130.

⁸³ Soens, 'Resilient Societies, Vulnerable People', 176.

⁸⁴ Drabek, 'Sociology, Disasters and Emergency Management', 64-65.

van Leiden. Dit archief is meer dan zes meter, en veel van de stukken zijn handgeschreven notities van de commissies die zich bezighielden met het herstel van Leiden.⁸⁵ In dit archief bevindt de *Algemeene Rekening wegens de ramp aan de stad Leyden overgekomen op den 12den Januarij 1807*. De *Algemeene Rekening* is een verzameling van het naslagwerk dat gebruikt is voor het bijhouden van de keuzes en regelingen en van de betalingen van de commissies, gedrukt in 1833.⁸⁶

In hoofdstuk vier zal worden gekeken naar het korte termijn herstel van Leiden na de ramp in 1807. Er wordt gebruik gemaakt van drie van de vier aspecten van veerkracht: *Redundancy*, *Robustness* en *Rapidity*. Om deze aspecten te meten wordt gekeken naar de noodhulp en materiële hulp in de eerste paar maanden na de ramp. De gevonden informatie uit het naslagwerk van de commissies, gevonden brieven en gebruikte formulieren zullen in tabellen en diagrammen worden geplaatst voor het beoordelen van de werkwijze van herstel. De gebruikte bronnen in dit onderzoek geven geen inzicht in de mate van *Resourcefulness*, daarom wordt dit aspect niet behandeld.

In hoofdstuk vijf wordt gekeken naar de verdeling van de financiële steun bij de ramp in Leiden, en het herstel op lange termijn. Er wordt gebruik gemaakt van de *Algemeene Rekening* en gevonden kaarten uit 1850, 1879 en 1899 door Von Campen.⁸⁷ Er zal gekeken worden naar de regelingen rondom de financiële steun en de wijze waarop de uitgekeerde schadevergoeding is verdeeld. Door het bestuderen van de kaarten en de *Algemeene Rekening* kunnen mogelijke verschillen in de wederopbouw van gebouwen en voorzieningen worden gezien tussen wijk II en wijk IV.

⁸⁵ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 1-145.

⁸⁶ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, Gedrukt, 1833-.

⁸⁷ Historisch Leiden in Kaart, 'Dataset Van Campen 1850', <http://hfk.erfgoedleiden.nl/panden>, (22 maart 2019).; Historisch Leiden in Kaart, 'Dataset Van Campen 1879', <http://hfk.erfgoedleiden.nl/panden>, (22 maart 2019).; Historisch Leiden in Kaart, 'Dataset Van Campen 1899', <http://hfk.erfgoedleiden.nl/panden>, (22 maart 2019).

4. Korte termijn herstel: *Redundancy, Robustness en Rapidity*

4.1. Redundancy

Zoals omschreven in 3.1. gaat *Redundancy* over de mogelijkheid van een samenleving om terug te vallen op andere systemen wanneer een overheidsorgaan of andere partijen uitvallen tijdens een ramp. Hierin zijn alternatieve instituties, het inzetten van arbeiders, het gebruiken van vrijwilligers en het treffen van snelle herstelmaatregelen van belang.⁸⁸

4.1.1. Het stadsbestuur van Leiden

Kenmerkend aan hulp bij rampen in de achttiende eeuw in Nederland is dat het nationale bestuur zich op afstand hield van de verantwoordelijkheid van wederopbouw.⁸⁹ Hierdoor waren betrokken gemeenschappen vaak aangewezen op vrijwilligers het helpen van slachtoffers en het herstel van een rampgebied.⁹⁰ Problematisch aan de situatie in Leiden was dat de bestuursleden in de getroffen wijk IV van de stad woonden. Hierdoor werden ook veel van hun huizen onbewoonbaar. Ze waren daarom vooral bezig met het herstellen en beheren van hun persoonlijke eigendommen.⁹¹ Slechts drie van de zestien wethouders van de stad waren in staat te helpen op kort termijn.⁹² Hulp kwam echter snel vanuit de staat door koning Lodewijk en het leger. Op de avond van de ramp kwam koning Lodewijk langs voor het inspecteren van en helpen met de hulp in het getroffen gebied.⁹³ Bij zijn komst werd al snel besloten dat het nationale bestuur het gezag kreeg over het herstel van de stad en de hulp voor slachtoffers, en dat het stadsbestuur verantwoordelijk werd voor de administratie van de hulpverlening.⁹⁴ Dit was dus een duidelijke verandering ten opzichte van hulpverlening die plaatsvond voordat Lodewijk koning van Nederland was.⁹⁵

Lodewijk, die nog geen jaar koning was van Nederland, had baat bij het gebruik van de ramp als propaganda voor zijn imago in Nederland.⁹⁶ Hij stelde geld beschikbaar, hij opende de deuren van zijn paleis in Den Haag voor daklozen en begon met het regelen van eten voor de slachtoffers van de ramp. Schadevergoeding en wederopbouw stonden centraal in zijn

⁸⁸ Bruneau, et al. 'A framework to quantitatively assess', 737, 746-750.

⁸⁹ H.J.J. Lenferink, 'Een historische blik op het bestuurlijk handelen bij de ramp van 1807', *Leidse Jaarboekje* (2007) 40 – 46, aldaar 40.

⁹⁰ Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte', 239-240.

⁹¹ Ponsen, 'Delfs Welvaaren', 83.

⁹² Lenferink, 'Een historische blik', 41.; ELO NL-LdnRAL-0034, omschrijving van archief: Leiden had een college van wethouders die regeerde over de stad.

⁹³ Reitsma, 'The explosion of a ship', 513.; Jensen, 'See our Succumbing Fatherland', 154.

⁹⁴ Lenferink, 'Een historische blik', 42-43.

⁹⁵ Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte', 242.

⁹⁶ Jensen, 'See our Succumbing Fatherland', 154.

reactie na de ramp.⁹⁷ Deze hulpacties werden gedocumenteerd en gepubliceerd in tenminste twee kranten in Nederland, wat zorgde voor positieve berichtgeving over de rol van de koning voor de getroffen. Deze publicaties waren gecensureerd en in de handen van de koning.⁹⁸ Ook werden er prenten gemaakt waar Lodewijk werd weergegeven als held die de getroffen ondersteunde. Zo is er een afbeelding waarin hij twee weeskinderen te hulp schiet in het rampgebied.⁹⁹ Zijn rol bij het verlenen van directe hulp aan de slachtoffers in Leiden gaf hem de status van crisismanager.¹⁰⁰ Lodewijk bezocht in de twee jaar daarna nog twee rampgebieden (door overstromingen) in Nederland, waarbij hetzelfde beeld van hem en zijn rol werd gegeven via de media.¹⁰¹ Opmerkelijk is dat in de tijd na de ramp het stadsbestuur is verweten dat zij vooral bezig waren met hun eigen eigendommen te redden, en niet met het steunen en helpen van de armere gezinnen, die hun huis hadden verloren in de nacht van de ramp.¹⁰² Zoals dit hoofdstuk zal laten zien, is dit tegenstrijdig met de rol die het stadsbestuur daadwerkelijk heeft gespeeld in de ramp.

Niet alleen de koning hielp bij de ramp in Leiden. In de dagen na de ramp werden vijftien commissies opgesteld, die bezig gingen met het helpen van de getroffen slachtoffers en het herstellen van de stad. Deze commissies bestonden uit deskundigen uit de stad en oud stadsbestuurders.¹⁰³ De eerste taak van de overkoepelende commissie was het vervullen van de dringende behoeften van slachtoffers.¹⁰⁴ Hieronder viel het blussen van branden, puin ruimen, het bergen van lijken, het leveren van voorzieningen in eerste levensbehoeften, het inhuren van arbeiders van buiten de stad en het betalen van lonen.¹⁰⁵ Deze taken van de commissies werden goed administratief bijgehouden.¹⁰⁶

4.1.2. Inzetten van arbeiders en vrijwilligers

Arbeiders en vrijwilligers werden ingezet voor noodhulp, zoals voedselvoorzieningen en puinruimen. In opdracht van Lodewijk werden al op 13 januari (de dag na de ramp) timmerlieden, metselaars, glazenmakers en andere arbeiders vanuit Den Haag en Delft verzocht naar Leiden te komen, om te helpen met het ruimen van puin en het herstel van de

⁹⁷ Lenferink, 'Een historische blik', 43.; Jensen, 'See our Succumbing Fatherland', 154.

⁹⁸ Jensen, 'See our Succumbing Fatherland', 154.

⁹⁹ Ponsen, 'Delfs Welvaaren', 84.

¹⁰⁰ Jensen, 'See our Succumbing Fatherland', 154.

¹⁰¹ Jensen, 'See our Succumbing Fatherland', 162.

¹⁰² Ponsen, 'Delfs Welvaaren', 84 – 85.

¹⁰³ Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte', 253-254.

¹⁰⁴ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 22-23.; Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte', 252.

¹⁰⁵ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 22-23.; Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte', 252-253.

¹⁰⁶ Lenferink, 'Een historische blik', 42.

stad.¹⁰⁷ Later volgden werklieden uit Amsterdam en Den Haag. Vanuit het fonds dat was opgesteld voor het herstel van de stad (zie verder in hoofdstuk vijf) ontvingen deze arbeiders loon, reis- en verblijfkosten, en werden de gebruikte materialen voor herstel en opruiming van het gebied vergoed.¹⁰⁸ Arbeiders die hielpen of ter plekken werden ingehuurd kregen certificaten die ze konden inruilen voor contant geld, variërend van 1 gulden tot 50 gulden.¹⁰⁹ Mensen die ter plekke de slachtoffers hielpen waren bijvoorbeeld twee weduwes, die beiden geld hebben gekregen voor het wassen van bijna 200 dekens.¹¹⁰ Verder hielp de gewapende burgermacht met het zoeken naar overlevenden.¹¹¹

4.1.3. Treffen van maatregelen voor herstel

Eind januari 1807 werd er door de overkoepelende commissie een overzicht gemaakt van de totale schade in Leiden. Hiervoor werden inspecties gedaan die keken naar instortingsgevaar, herstel mogelijkheden en taxaties van eigendommen.¹¹² Deze inspecties werden nauwkeurig bijgehouden per straat en huisnummer, al waren veel huizen gesloten en niet toegankelijk voor de inspecteur.¹¹³ Het gemeentebestuur hielp bij deze overzichten, en noteerde welke slachtoffers recht hadden op het doen van een aanvraag voor schadevergoeding vanuit het verzamelde geld voor herstel. De beschadigde huizen werden in drie categorieën geplaatst: totaal vernield en onmogelijk te herstellen, onbewoonbaar maar herstelbaar, en bewoonbaar met schade.¹¹⁴ De uitkomst van deze inspectie is weergegeven op *kaart 1*.

Koning Lodewijk stelde dat er geld moest komen vanuit de staat om Leiden en de getroffen en bij te staan in de wederopbouw en noodhulp. De staat was echter zelf te arm om dit helemaal te financieren. Daarom werd er een deel van de noodhulp gefinancierd door geld vanuit de staatskas en werd er op 16 januari 1807 een landelijke collecte gehouden, die een aantal weken duurde.¹¹⁵ In hoofdstuk vijf wordt ingegaan op de opbouw van het fonds en het uitdelen van het geld.

¹⁰⁷ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 27.

¹⁰⁸ Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte', 242, 259.

¹⁰⁹ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 91, Formulieren in gebruik bij de Commissie van Schadevergoeding, 1807-1821.

¹¹⁰ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 123.

¹¹¹ Ponsen, 'Delfs Welvaaren', 83-84.

¹¹² Reitsma, Ponsen, 'Van Donderslagh tot Fireworks', 115.

¹¹³ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 49.

¹¹⁴ Reitsma, Ponsen, 'Van Donderslagh tot Fireworks', 115.

¹¹⁵ Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte', 243.

4.1.4. Conclusie Redundancy

De gevonden stukken uit het archief laten dus zien dat er sprake was van voldoende inzetbare hulpbronnen bij de uitval van de meeste Wethouders, bestuursleden en politie. Zo zette Lodewijk zich in, en werden arbeiders uit omliggende steden aangetrokken en betaald om naar Leiden te komen. Er werden processen in werking gezet om geld in te zamelen en om te inventariseren wat er nodig zou zijn voor een snel herstel. Dit alles is een onderdeel van *Redundancy*, omdat het blijkt geeft van adequate gebruik van inzetbare hulpbronnen voor een snel herstel bij het uitval van bestuurlijke systemen.

4.2. Robustness

Robustness richt zich op de capaciteit van systemen en organisaties om zich snel te herstellen en op het leveren van basisbehoeftes en infrastructuur, zoals omschreven in 3.1.¹¹⁶ Van belang is het organiseren van bepaalde zaken in het rampgebied, het snel zoeken naar overlevenden, het bergen en identificeren van lijken, het leveren van basisbehoeftes zoals water, voedsel en onderdak, en het herstellen van belangrijke gebouwen zoals de brandweer en ziekenhuizen.¹¹⁷ Hoe sneller deze hulp kan worden gegeven, hoe meer kans op een snel, succesvol herstel.

4.2.1. Organisatie van het rampgebied

Aangezien de ramp in de namiddag in de winter gebeurde, werd het buiten snel donker. Het stadsbestuur vormde duidelijke richtlijnen voor de hulpverlening, en kwam meteen in actie voor de zoektocht naar overlevenden en het helpen van slachtoffers. Het getroffen gebied werd afgezet en alleen hulpverleners mochten het terrein betreden. Het stadsbestuur had voor ogen dat het grootste belang was om op korte termijn extra werklieden en ondersteunend materiaal zoals brandspuiten te regelen.¹¹⁸ Mensen werden aangewezen om zich bezig te houden met het blussen van branden, het bergen van lijken, en het aansteken van lantaarns.¹¹⁹

Er was in eerste instantie alleen de beschikking over een veel te klein ziekenhuis in het centrum van de stad.¹²⁰ Dit ziekenhuis was door de ramp zelf beschadigd en bijna onbruikbaar.¹²¹ Er was wel een Koninklijk Militair ziekenhuis, maar die werd pas later

¹¹⁶ Bruneau, et al. 'A framework to quantitatively assess', 737, 746-747.

¹¹⁷ Bruneau, et al. 'A framework to quantitatively assess', 746-750.

¹¹⁸ Lenferink, 'Een historische blik', 42.

¹¹⁹ Lenferink, 'Een historische blik', 42.; Ponsen, 'Delfs Welvaaren', 84.

¹²⁰ Lenferink, 'Een historische blik', 41.

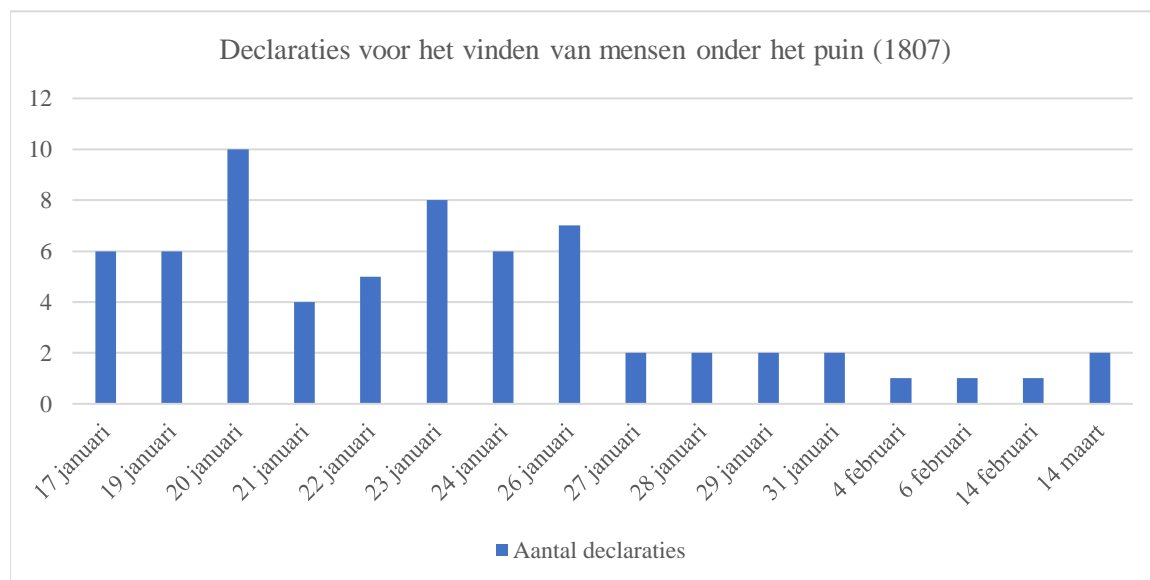
¹²¹ Ponsen, 'Delfs Welvaaren', 83.

gebruikt voor slachtofferhulp.¹²² Ook de politie en brandweer kampten met problemen. De politie was zelf getroffen door de ramp en er waren uiteindelijk maar vier politie agenten die zich konden inzetten voor de hulpverlening. De brandweer kampte met problemen doordat het meeste brandweermateriaal in het getroffen gebied was vernietigd.¹²³ In het archief is een lijst van brandspuiten en andere zaken die vermist of vernietigd waren door de ramp. Het waren vooral ladders, haakladders, brandhaken, handlantaarns, emmers, kisten en ander blusgereedschap die werden opgegeven als vermist.¹²⁴ Door nauwkeurige notatie door de commissie van alle defecte en ontbrekende artikelen konden deze worden aangevuld.¹²⁵

4.2.2. Snelle zoektocht naar overlevenden

Om het vinden van overlevenden te bevorderen voor het donker werd, stelde Lodewijk een beloning in voor elk persoon die gered werd van onder het puin. De vinder ontving 52 gulden en 10 stuivers.¹²⁶ Ingevulde formulieren voor het vinden van personen zijn weergegeven in *diagram 1*.

Diagram 1: Papieren declaraties voor het vinden van mensen onder het puin (1807), verzameld en geteld (voor zover aanwezig).

Bron: ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 15, doos 1, map 2, Staat van Uitgaaf 3.

¹²² Lenferink, 'Een historische blik', 41-42.

¹²³ Lenferink, 'Een historische blik', 41.

¹²⁴ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 86, Lijsten van het ontbrekende aan de bonhuizen en de brandblusmiddelen, 1807. Zo was bij de Bon 't Wolhuis vijf lange ladders kapot, drie haak ladders, 2 kisten, en vele emmers. De bon bij Zuid-Rapenburg mist ladders, haakladders, brandhaken, handlantaarns, en ander gereedschap.

¹²⁵ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 86.

¹²⁶ Landheer, 'Nederlands eerste nationale collectie', 241.

In *diagram 1* is te zien dat de meeste declaraties al ingediend waren in de eerste twee weken na de ramp. Voor het invullen van een declaratie diende er sprake te zijn van een persoon die was gevonden, geholpen en geïdentificeerd. De 65 formulieren aanwezig in het archief waren soms ondertekend door twee personen die de beloning deelden. Ook waren er declaraties voor het vinden van meerdere personen door dezelfde vinder. In dat laatste geval ontving de vinder twee keer de beloning (gelijk het aantal geredde mensen).¹²⁷ In totaal is er voor 4.288 gulden aan beloningen uitgedeeld.¹²⁸ Het korte termijn waarop deze declaraties zijn ingevoerd laten zien dat mensen snel werden gered, geholpen en geregistreerd. De ingezette beloning door Lodewijk heeft een snelle zoektocht naar slachtoffers gestimuleerd.

In de *Algemeene Rekening* is ook de lijst met omgekomen en zwaar gewonde mensen vermeld. De commissie had in naam van de Koning een oproep gedaan aan alle mensen in Leiden voor het einde van de maand januari het te melden als een naaste, bloedverwant, of vriend was omgekomen, vermist of zwaar gewond was geraakt.¹²⁹ Alle slachtoffers zijn in januari 1807 gemeld, geregistreerd en genoteerd door de commissie.¹³⁰ Er werd ook bijgehouden wie vermist waren, en vervolgens later dood gevonden werden.¹³¹ Het uiteindelijke document waarin is genoteerd wie wanneer is gemeld als overleden persoon, loopt van 16 tot 27 januari. Uiteindelijk waren er 158 overledenen geteld, waarvan 46 kinderen.¹³² Dit geeft dus blijk van een snel en efficiënt systeem voor het inventariseren, noteren en identificeren van slachtoffers. Dit zorgde er ook voor dat de lijken snel konden worden begraven.

4.2.3. Noodhulp: voeding

In de dagen na de ramp werd er door Lodewijk opdracht gegeven aan de bakkerijen rondom Leiden om brood te brengen naar de slachtoffers. In totaal is er 36.532 gulden besteed in de directe periode na de ramp aan levensmiddelen zoals brood, kaas, soep, bier, jenever, en aan kaarsen, matrassen, en dekens.¹³³

¹²⁷ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 15, doos 1, map 2, Staat van uitgaven 3.

¹²⁸ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 25.

¹²⁹ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 48, Stukken betreffende omgekomenen, 1807, Brief notificatie, kopie, N:4.

¹³⁰ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 166-173; inventarisnummer 48, N:10-12, 18, 20-21.

¹³¹ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 48, N:12.

¹³² ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 48, N:19.

¹³³ Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte', 241-242, 253.

4.2.3.1. Broden

Lodewijk gaf de dag na de ramp opdracht om brood te laten leveren vanuit Den Haag, Delft en Haarlem. Leiden was zelf niet in staat broden te bakken doordat bijna alle bakkerijen verwoest waren, en de bloemvoorraden vol glas en puin lagen.¹³⁴ In *tabel 2* is een overzicht te zien van verscheidene broodleveringen die vermeld staan in de *Algemeene Rekening*.¹³⁵

Tabel 2: Uitdelen van brood in het rampgebied, overzicht van verscheidene leveringen.

Datum	Steden	Hoeveelheid broden	Prijs
13 januari	Den Haag, Delft, Haarlem	7.000 broden	Onbekend
15 januari	31 bakkers uit Delft	2.007,5 broden	757 gulden en 1 stuiver
23, 24 en 25 januari	Omliggende steden rondom Leiden	12.444,25 broden, waaronder 9407,75 witte broden, 1061 rogge broden en 1435,5 bruine broden, allen van een gewicht van 3 pond per stuk.	gemiddelde prijs van 8 stuivers per brood
14 februari	Omliggende steden	54 broden	66 penningen per stuk

Bron: ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 15, doos 1, map 2, Staat van uitgaven 5, bijlage N 94 – 183, N101; inventarisnummer 13+2, 26, 116.

4.2.3.2. Uitdelen en koken voedsel

Op meerdere plekken in de stad werd na de ramp voedsel gemaakt voor arbeiders en slachtoffers. Vier centrale keukens zijn weergegeven in *tabel 3*. De maaltijden die bereid werden, bestonden vaak uit vlees, aardappelen, rijst en/of groentesoep.¹³⁶ De meeste maaltijden werden gemaakt in het Koninklijke Militair Hospitaal dat op 15 januari de deuren

¹³⁴ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 26.

¹³⁵ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 50, Stukken betreffende brood, granen en kaas, ontvangen uit Leiden en andere plaatsen, 1807.

¹³⁶ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 118, 119, deel 2, staat van uitgave 5; inventarisnummer 15, doos 1, map 2, Staat van uitgaven 5, bijlage N121.

opende. Er werd elke dag zowel in de ochtend als in de avond maaltijden bereid.¹³⁷ Verder werd er bier en jenever geleverd aan werkenden, en eet- en drinkgereedschappen.¹³⁸

In totaal werden 237.821 maaltijden uitgedeeld in de eerste weken na de ramp. Op de meeste dagen werden er meer dan 10.000 maaltijden bereid. Voor de twee wijken die samen een totaal aantal inwoners had van rond de 7.000 (*tabel 1*) was dit een aanzienlijke hoeveelheid eten. Dit kan worden gezien als een indrukwekkende inzet voor slachtofferhulp.

Tabel 3: Overzicht van verzamelde cijfers uit het archief over de vier centrale voedselkeukens in de stad.

Naam	Dagen	Porties	Gemiddeld per dag	Data
Oude-Mannen en Vrouwenhuis	22	17.600	800	Onbekend
Het Huis in de Kamp	14	23.200	1657	Onbekend
Heiligengeest- of Armen-Weeshuis	36	7.051	196	14 jan - 19 feb
Koninklijke Militair Hospitaal	16	189.970	11873	15 jan - 31 jan

Bron: ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 118, 119, deel 2, staat van uitgave 5; inventarisnummer 15, doos 1, map 2, Staat van uitgaven 5, bijlage N121.

Naast de nationale collecte waren er vrijwillige giften van goederen vanuit het gehele land. Deze goederen kwamen uit verscheidene steden, en bestonden vooral uit aardappelen, kaas, rijst, meel, vlees en brood.¹³⁹ Ook werden er kleren, brandstof, bouwmaterialen en doodkisten gedoneerd.¹⁴⁰

4.2.4. Onderdak

Vanuit de staat kwam geld voor onderdak voor slachtoffers. Er waren ook particulieren die hun huis voor meerdere weken te huur beschikbaar stelden aan slachtoffers. Deze huur werd vervolgens betaald door de stad, al werden deze huizen alleen verhuurd aan zwaar gewonden.¹⁴¹ In het archief zijn meerdere brieven aanwezig van particulieren die slachtoffers

¹³⁷ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 118, 119, deel 2, staat van uitgave 5; inventarisnummer 15, doos 1, map 2, Staat van uitgaven 5, bijlage N121.

¹³⁸ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 120, 121, deel 2, staat van uitgave 5.

¹³⁹ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 155-157.

¹⁴⁰ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 157-158; inventarisnummer 59, Lijsten van liefdegaven, rechtstreeks door de stad ontvangen. Hierbij een gedrukte lijst, 1808.

¹⁴¹ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, staat van uitgaaf 11.

aanbieden om ergens te logeren, voor het geval zij geen onderdak hebben.¹⁴² Zo schreef een meneer op 30 januari 1807 aan de commissie dat hij een aparte woning in Leiden beschikbaar heeft die gebruikt kon worden om een getroffen familie onderdak te verschaffen.¹⁴³ Het is echter onduidelijk hoeveel gezinnen gebruik hebben gemaakt van dit soort aanbiedingen.

4.2.5. *Conclusie Robustness*

Activiteiten van het stadsbestuur en de getroffen maatregelen van andere partijen hebben bijgedragen aan een vlot en zeer uitgebreid herstel van het leveren van basisbehoeftes en van de infrastructuur, conform de gedefinieerde eigenschappen van *Robustness*. De organisatie in het rampgebied was doelgericht. Er werd door de commissie goed bijgehouden wat het gebied nodig had voor snel herstel, zoals bijvoorbeeld het blusgereedschap. Mensen werden gestimuleerd slachtoffers te zoeken door het uitdelen van beloningen. In de eerste twee weken werden er al meer dan twintig duizend broden gebakken, en werden er gemiddeld per dag tienduizend maaltijden gekookt voor de slachtoffers en hulpverleners in wijken waar in totaal ongeveer 7.000 mensen woonden.

4.3. **Rapidity**

Bij allerlei onder *Robustness* en *Redundancy* al genoemde maatregelen was er sprake van snelheid in uitvoering. Zo werd het meeste puin weggehaald en de infrastructuur hersteld in de eerste maand na de ramp. Dit laat zien dat er doelen gesteld en behaald werden. Er was ook sprake van een hoge snelheid van wederopbouw in de stad, en er werd gelet op de behoeftes van slachtoffers zoals voedselvoorziening.

Een aspect dat de snelheid van het herstel van de stad laat zien, is het herstel van de huizen in de Ruïne. In het archief zijn de materiaalaanschaffing en werklonen voor het opknappen van particuliere woningen in wijk II en IV genoteerd.¹⁴⁴ Slachtoffers konden door het gebruik van gedrukte formulieren materialen aanvragen voor het herstel van hun huis. De gedrukte formulieren vroegen naar aantallen en maten voor dakpannen, ruiten, ramen, deuren, blinden, schoorstenen en stenen.¹⁴⁵ Het is onduidelijk of de betaling van deze materialen gedaan werd vanuit het fonds of door de particulieren zelf. Er zijn 112 van deze formulieren te vinden in het archief, weergegeven in *diagram 2*. Opmerkelijk is dat bijna alle

¹⁴² ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 67, Brieven met aanbod van onderdak voor personen getroffen door de ramp, 1807.

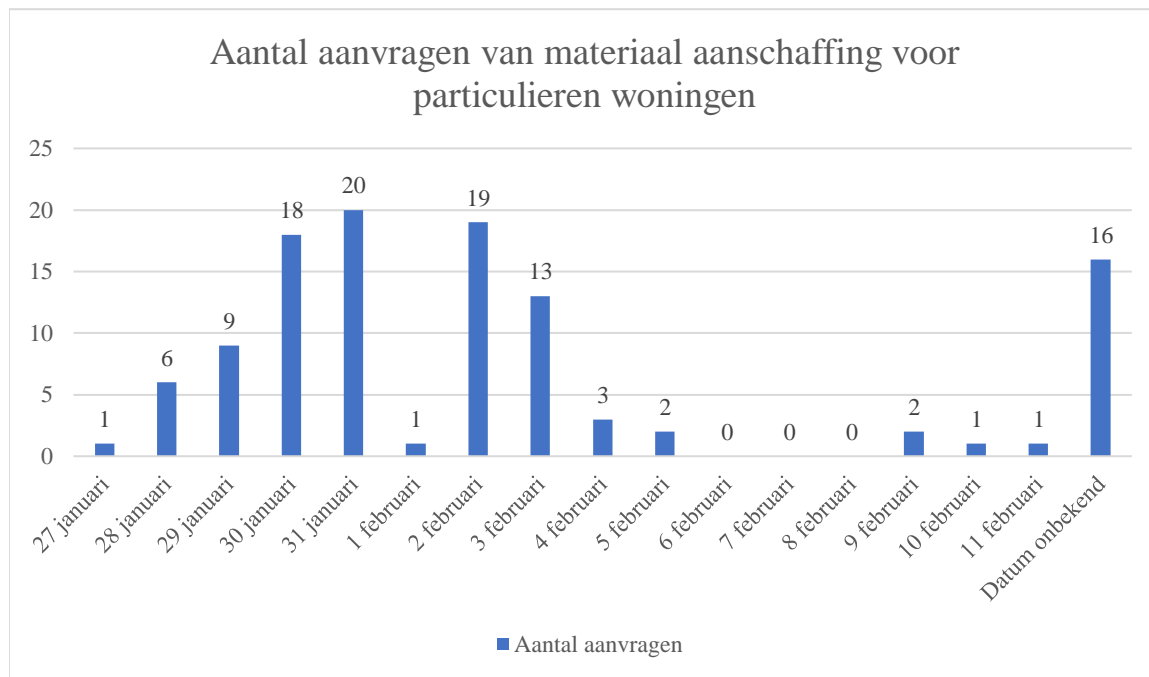
¹⁴³ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 67, laatste brief.

¹⁴⁴ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 77, deel 1.

¹⁴⁵ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 77, deel 2, omslag 1, §48.

aanvragen aan het einde van januari, begin februari gebeuren. Dit laat een snel verloop zien van de plannings voor het repareren van huizen.

Diagram 2: Aanvragen voor materiaalaanschaffing voor het herstellen van particulieren woningen in wijk II en IV.

Bron: ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 77, deel 2, omslag 1, §48, aanvraag formulieren materialen, Materialen afgeleverd tot herstel aan particulieren huizen.

De materialen die werden aangevraagd, werden vanuit omliggende steden bezorgd.¹⁴⁶ Ook waren er giften van steenhandelaren in de vorm van duizenden dakpannen voor het herstel van de stad.¹⁴⁷ Een overzicht van de levering van rode dakpannen en oude stenen die door metselaars beschikbaar werden gesteld voor particulieren, is te zien in *tabel 4*, en voor publieke gebouwen in *tabel 5*. Deze tabellen laten zien hoe snel er een grote hoeveelheid aan dakpannen is geleverd in het rampgebied, vooral in vergelijking met het feit dat er maar rond de 2.000 huizen waren in het omliggende rampgebied (*tabel 1*). In totaal zijn er 110.692 rode dakpannen geleverd tussen 16 januari en 1 augustus 1807, ter gebruik voor het herstel van gebouwen in het rampgebied. Ook zijn er 3.140 blauwe dakpannen geleverd en 61.900 oude stenen.¹⁴⁸ Dit laat een overweldigende hoeveelheid levering van materialen voor het herstel

¹⁴⁶ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 27-28.

¹⁴⁷ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 59.

¹⁴⁸ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 77, Stukken betreffende de herstelling van huizen, 1807-1809, deel 1, omslag 2, §18, 'Staat van afgegevene Materialen aan Werkbaren ten dienste Van Particulieren en van Publieke Gebouwen'.

van de stad zien in een kort tijdbestek. Vooral het herstel van publieke gebouwen, te zien in *tabel 5*, ging zeer snel.

We zien dus dat door het snel noteren en aanvragen van de missende materialen, en vervolgens het inhuren van arbeiders en het transporteren van materiaal, er al veel beschikbaar was voor een goed herstel rond eind januari.¹⁴⁹

Tabel 4: Levering van rode dakpannen en oude stenen door metselaars aan particulieren gebouwen.

Naam zijn van metselaars.

Voor particulieren	Rode dakpannen	Oude Steen
Jan van Doorenmaalen (4 april tot 16 mei)	4.495	6.600
P Rijk (20 maart tot 20 mei)	5.500	7.000
Willem Uljee (14 maart tot 16 dec)	14.400	12.000
H van Rombing (17 maart tot 23 juni)	56.00	6.500
Hendrik Wijnen (18 februari tot 26 september)	15.900	0
Samuel Wijsman (6 april tot 13 juli)	1.000	2.000
Jacobus Godijn (3 maart tot 6 mei)	2.630	2.000
Paulus (11 april tot 22 augustus)	4.825	0
Verzameling particulieren huizen (28 januari tot 20 april)	3.750	12.000
Verzameling particulieren huizen (16 februari tot 26 mei)	3.190	4.000
Totaal	61.290	52.100

Toelichting: Cijfers uit verscheidene tabellen gehaald, namen overgenomen indien aanwezig en/of leesbaar.

Bron: ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 77, Stukken betreffende de herstelling van huizen, 1807-1809, deel 1, omslag 2, §18, 'Staat van afgegevene Materialen aan Werkbaren ten dienste Van Particulieren en van Publieke Gebouwen'.

¹⁴⁹ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 136-137, staat van uitgaaf 8.

Tabel 5: Levering van rode dakpannen door metselaars aan publieke gebouwen.

Voor publieke gebouwen	Rode dakpannen
De kerk (18 januari tot 7 maart)	2.103
De Fusteinhal (20 januari tot 2 maart)	1.600
Het weeshuis (16 jan tot 20 jan)	5.900
De Roomskatholieke armen (16 januari)	1.000
De St. Pieterskerk (24 januari tot 1 augustus)	3.530
De Zieke Paardenstal (20 januari)	100
Het gasthuis (16 tot 21 januari)	4.900
De Joodse Kerk (7 tot 10 maart)	2.500
Het Stadhuis (23 januari tot 4 september)	600 (En zeer veel hout)
Totaal	22.233

Toelichting: Cijfers uit verscheidene tabellen gehaald, namen overgenomen indien aanwezig en/of leesbaar.

Bron: ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 77, Stukken betreffende de herstelling van huizen, 1807-1809, deel 1, omslag 2, §18, 'Staat van afgegevene Materialen aan Werkbaren ten dienste Van Particulieren en van Publieke Gebouwen'.

5. Lange termijn herstel: het fonds en herstel van huizen

In hoofdstuk vier is er gekeken naar het korte termijn herstel van het rampgebied, met aandacht voor *Robustness*, *Rapidity* en *Redundancy*. In dit hoofdstuk wordt gekeken naar het langere termijn herstel van het rampgebied. Hiervoor is het belangrijk de financiële steun bij de ramp in kaart te brengen, en de verdeling tussen armere en rijkere klassen van de slachtoffers. Hierna wordt ingegaan op de herstel van gebouwen in wijk II en wijk IV, en de mogelijke verschillen tussen de wederopbouw in beide wijken. Zo kan worden gezien of er een verschil was in de kwetsbaarheid van beide wijken.

5.1. Het fonds

Op 16 januari werd er een landelijke collecte georganiseerd voor het financieren van de wederopbouw en hulpverlening na de ramp. Deze collecte heeft in totaal bijna twee miljoen gulden opgehaald.¹⁵⁰ Anders dan collectes die gehouden waren voor watersnoodrampen in Nederland, werd voor de ramp in Leiden elke provincie geacht geld te schenken voor het herstel in Leiden.¹⁵¹ Elk gemeentelijk bestuur moest zich actief inzetten voor het collecteren van geld, zoals deur aan deur collectes.¹⁵² Door Leiden zelf werd een zeer nauwkeurige lijst van giften per stad bijgehouden.¹⁵³ Het verloop van de inzameling van de nationale collecte is te zien in *tabel 6*. Deze tabel geeft opnieuw blijk van de snelheid waarmee geld aan Leiden werd geschonken voor het financieren van noodhulp, en het herstel van gebouwen.

Tabel 6: Ingezameld geld door de Nationale Collecte voor Leiden

Datum	Bedrag
26 januari	68.769
28 januari	73.030
30 januari	83.383
2 februari	132.146
5 maart	1.000.000

Bron: Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte', aldaar 246.

¹⁵⁰ Jensen, 'See our Succumbing Fatherland', 154.

¹⁵¹ Jenny de Bruin, 'De Collectie Kruitramp 1807 in Stedelijk Museum De Lakenhal', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 211 – 238, aldaar 234.

¹⁵² A.M.A.J. Driessen, *Watersnood tussen Maas en Waal. Overstromingsrampen in het rivierengebied tussen 1780 en 1810* (Nijmegen, 1993) 266.

¹⁵³ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 59; inventarisnummer 61, Stukken betreffende het bedrag of de hoeveelheid van de liefdegaven en van de verstrekte ondersteuning, 1807.

5.1.1. De regels van het fonds

Er werden duidelijke regels opgesteld hoe het fonds, bestaande uit het opgehaalde geld van de Nationale Collecte, moest worden uitgekeerd. Er werd een volgorde bepaald waaraan het geld werd uitgekeerd. Ten eerste moest het geld ten goede komen aan het leveren van noodhulp en het kopen van materialen. Ten tweede werd geld betaald aan het helpen van armere slachtoffers.¹⁵⁴ Beide onderdelen zijn omschreven in hoofdstuk vier.

Als deze twee zaken waren betaald, kon worden overgegaan tot de verdeling van geld aan schadevergoedingen.¹⁵⁵ De verschillende posten waarover het geld voor de schadevergoeding werd verdeeld, is te zien in *tabel 7*. In totaal werd er 1.181.052 gulden besteed aan schadevergoedingen, wat 62,5% bedraagt van de totale uitgaven van de commissies betreffende de ramp.¹⁵⁶

Tabel 7: Schadevergoeding: verdeling uitkering (derde afdeling)

Post	Gulden
1. Alle personen die minder dan 500 gulden aan schade hadden	175.596
2. Winkeleigenaars die verlies hadden aan winkelwaar	28.066
3. Totaal verwoeste huizen, overgenomen of gekocht door de stad	32.566
4. 1/3 waarde van een afgebroken of totaal verwoest huis dat stond in het rampgebied en dat werd afgebroken rond Het Steenschuur	180.489
5. Betaling aan particulieren; schadevergoeding conform de vergoedingspercentage per welvaartsklasse van slachtoffers (<i>tabel 8, 10</i>)	687.918
6. Schadevergoeding aan studenten van de Leidsche Universiteit	2.574
7. Overige uitgaven voor schadevergoedingen	73.843
Totaal in guldens	1.181.052

Bron: Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte', 250, 256, 253.; ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, staat van uitgave 21, 188; inventarisnummer 139.

5.2. Regeling omtrent huizen

5.2.1. Koninklijk Decreet van 6 maart

Op 6 maart vaardigde Lodewijk een koninklijk Decreet uit, waarin hij de inwoners van Leiden tegemoet kwam in het herstel na de ramp. Eigenaren van huizen waarvan de schade

¹⁵⁴ Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte', 252-253, 256.

¹⁵⁵ Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte', 252-253, 256.

¹⁵⁶ Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte', 253.

van een gebouw meer dan de helft was van de waarde van het huis, werden vrijgesteld van grondbelasting voor tien jaar.¹⁵⁷ Ook werden huizen die gebouwd werden of herbouwd in de drie jaar na de ramp in Leiden, vrijgesteld van het betalen van grondbelasting.¹⁵⁸ In totaal waren er in wijk II 183 huizen die hierdoor werden vrijgesteld van grondbelasting, en in wijk IV 186 huizen.¹⁵⁹ Deze vrijstelling kwam vooral ten goede aan de rijkere, aangezien zij vaak huiseigenaren waren. Huurders hoefden namelijk alleen de accijnzen te betalen, en geen grondbelasting.

5.2.2. *Koninklijk Decreet van 5 oktober*

De regels omtrent het uitkeren van de schadevergoeding staan uitgelegd in het Koninklijk Decreet van 5 oktober 1807. Ten eerste kregen de personen die minder dan 500 gulden aan schade hadden het bedrag volledig uitbetaald, onafhankelijk van hun welvaartsklasse. In totaal waren er 891 personen, die aan deze regeling voldeden.¹⁶⁰ Ook kregen alle winkeleigenaars, die verlies in hun winkelwaren hadden dat vitaal was voor hun beroep, een totale schadevergoeding.¹⁶¹ Deze beide uitgaven zijn te zien in post 1 en 2 van *tabel 7*. Vervolgens werd er schadevergoeding uitgedeeld aan de eigenaren van de huizen, die stonden op het open terrein van de Grote en Kleine Ruïne.¹⁶²

5.3. **Restauratie van de Ruïne**

Door het stadsbestuur werd er niet direct aanstalten gemaakt om de 248 totaal verwoeste huizen te herbouwen. Leiden had te maken met een huizenoverschot door de leegloop van de stad in de achttiende eeuw, en had hierdoor geen nieuwe huizen nodig.¹⁶³ Inwoners kregen dan ook een extra optie om schadevergoeding te ontvangen met als voorwaarde dat ze zouden verhuizen. Het verwoeste gebied kon dan worden gebruikt voor het bouwen van publieke gebouwen.¹⁶⁴

Op 17 januari 1807 werd er een prijsvraag gehouden voor het beste bouwontwerp voor de totale Ruïne, waarbij gedacht werd aan monumenten, musea of

¹⁵⁷ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 54, Stukken betreffende de vrijdom van verponding, 1808-1809.

¹⁵⁸ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 77, deel 2; inventarisnummer 13+2, 12.

¹⁵⁹ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 54, opgeteld alle huisnummers van wijk 2 en wijk 4 (laatste pagina's van het bestand).

¹⁶⁰ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 108.

¹⁶¹ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 8.

¹⁶² ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 38, Voorwaarden van verkoop van huizen tot afbraak, 1807.

¹⁶³ Walle, 'Tussen uitzichtloosheid en verwoesting', 24.; R.C.J. van Maanen, 'Het Stadsbeeld en de Invulling van de Stedelijke Ruimte', in: R.C.J. van Maanen (red.), *De Geschiedenis van een Hollandse Stad* (Leiden, 2004) 16 – 39, aldaar 17.

¹⁶⁴ Reitsma, Ponsen, 'Van Donderslag tot Fireworks', 115.

universiteitsgebouwen.¹⁶⁵ Het winnende ontwerp van een universiteitsgebouw was echter zo groots, duur en ingewikkeld, dat het nooit gebouwd kon worden.¹⁶⁶ Toch werden er tot 1811 huizen gesloopt in de Grote en Kleine Ruïne om een groter gebied te ontruimen, aangegeven in *kaart 3*.¹⁶⁷ Huiseigenaren wiens huis hier stond, en die konden aantonen dat ze het hadden willen herstellen, kregen een-derde van de waarde van het gebouw uitgekeerd.¹⁶⁸

Kaart 3: Weergaven van het rampgebied in 1832. Het witte gedeelte in het midden was een lege vlakte, waar alle huizen waren vernietigd en verwijderd.

Bron: HisGis Leiden, 'Kaartapplicatie met weergave van kaart uit 1832',

<http://hisgis.fa.knaw.nl/?db=zholland&layer=050Leiden1832gebouwen&layer=050Leiden1832percelen&style=0&style=0&x0=92887.5477869&x1=92889.21889503652&y0=464543.533342&y1=464541.86223386344> (25 maart 2019).

Huizen werden weer opgeknapt mits ze niet totaal verwoest waren en niet vernietigd werden omdat ze in het open gebied lagen van de Ruïne. Zo werd op 23 maart al begonnen met het aanschaffen van planken voor een huis op de Breestraat, en op 31 maart planken voor huizen op de Middelste Raamsteeg.¹⁶⁹ Ook op de Koepoortsgracht werd gebouwd in 1807, en

¹⁶⁵ Heijenbrok, 'Een nieuwe lap', 226.; Maanen, 'Het Stadsbeeld', 17.

¹⁶⁶ Heijenbrok, 'Een nieuwe lap', 226, 246, 252.; Maanen, 'Het Stadsbeeld', 17.

¹⁶⁷ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 38, Voorwaarden van verkoop van huizen tot afbraak, 1807.; Reitsma, Ponsen, 'Van Donderslagh tot Fireworks', 116.

¹⁶⁸ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 71, Kohier van schade aan huizen en gebouwen, welke onbewoonbaar geworden zijn dan wel gedeeltelijke vernieuwing of zeer zware reparaties behoeven, 1808.

¹⁶⁹ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 77, deel 1, 1-2.

op de Raamsteeg werden van april tot mei in totaal 13.000 oude stenen geleverd.¹⁷⁰ In *kaart 3* is te zien hoe bijna alle huizen rondom de lege vlakte waren hersteld in 1832.

5.4. Uitkering van schadevergoeding

Toen de betalingen voor de afgebroken huizen waren gedaan (te zien in post 3 en 4 in *tabel 7*), werd het resterende geld uitgekeerd aan overige schade van huishoudens. Voor de bepaling van de hoogte van het uit te keren schadebedrag, werden getroffen en ingedeeld in tien klassen. Deze klassen waren op basis van de welstand van de persoon na de ondervonden schade. Hoe beter de welstand van een persoon, hoe kleiner het percentage schadevergoeding dat hij kreeg uitgekeerd.¹⁷¹ *Tabel 8* geeft het overzicht van het vergoedingspercentage ten opzichte van het reële vermogen van een persoon. Deze verdeling in vergoedingspercentages is opvallend; normaliter ontvingen alleen de armen in een bevolking schadevergoeding. Dit gebeurde bijvoorbeeld na de watersnoodramp in Nederland in 1799 en 1809.¹⁷²

Tabel 8: Vergoedingspercentage per welvaartsklasse van slachtoffers

Klasse	Reële vermogen van slachtoffer, zo als die was na het lijden van de schade	Vergoedingspercentage
1	500 – 1.000	100
2	1.000 – 2.000	90
3	2.000 – 4.000	80
4	4.000 – 8.000	70
5	8.000 – 16.000	60
6	16.000 – 32.000	50
7	32.000 – 64.000	40
8	64.000 – 128.000	30
9	128.000 – 256.000	20
10	256.000 – 512.000	10

Bron: ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 9; inventarisnummer 91.

¹⁷⁰ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 77, deel 1, 5, 9.

¹⁷¹ Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte', 252.; ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 9-10.

¹⁷² Driessen, *Watersnood tussen Maas en Waal*, 196, 273, 282.

5.4.1. Berekening van de schade

Het uitdelen van de schadevergoeding werd gedaan aan de hand van het invullen van formulieren.¹⁷³ Schade aan huizen moest worden berekend door de bewoner zelf en door de commissie, en het laagst berekende bedrag werd uiteindelijk het schadebedrag.¹⁷⁴ De berekening van het schadebedrag is weergegeven in *tabel 9*.

Tabel 9: Berekening van schadebedrag

Optelsom van:	
	Schade aan een huis
	Schade aan meubelen en linnen
	Schade aan koopwaar
	Schade aan <i>coupons</i>
	Schade aan contant geld
	Schade aan boeken
Minus:	
	Belastingen
Totaal	<i>Schadebedrag</i>

Bron: ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 54; inventarisnummer 89; inventarisnummer 91; inventarisnummer 95.

5.4.2. Liefdadigheid

Uit liefdadigheid was er ook een grote groep mensen die afstand nam van schadevergoeding, zodat het geld ten goede kon komen aan mensen die het harder nodig hadden. In totaal werd afstand gedaan van een bedrag van 62.892 gulden aan mogelijke schadevergoedingen. Deze mensen werden vervolgens niet vermeld in de gedrukte uitgave van de *Algemeene Rekening*, wat blijkt geeft dat deze mensen het niet deden voor het krijgen van roem in de gemeenschap.¹⁷⁵ Blijkbaar vonden ze het prima om in stilte afstand te doen van mogelijke schadevergoeding, omdat zij van mening waren dat het beter kon worden besteed aan hulp voor armere slachtoffers.

¹⁷³ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 91.

¹⁷⁴ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 7.

¹⁷⁵ ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 70; inventarisnummer 13+2, 40-41, §80-82.

5.4.3. *Betaling van de schadevergoeding*

De uitkering van de schadevergoedingen begon op 5 oktober 1808 en werd gedaan in twee termijnen.¹⁷⁶ De totaal opgegeven schuldbedragen en de uitbetaalde vergoedingen conform percentages per klasse, zijn te zien in *tabel 10*.

Tabel 10: Totaal uitbetaalde vergoedingen en schadebedragen per klasse van vermogen.

Klasse	Aantal personen	Totale schadebedrag (gulden)	Gemiddelde schadebedrag per persoon	Vergoeding	Totaal uitbetaalde vergoeding	Gemiddelde vergoeding per persoon
1	497	150.138	302	100,00%	150.138	302
2	264	102.084	387	96,60%	98.175	372
3	154	87.674	569	85,60%	74.955	487
4	125	138.430	1.107	74,18%	103.350	827
5	113	148.255	1.312	64,40%	95.128	842
6	71	124.433	1.753	53,10%	66.483	936
7	47	104.806	2.230	42,16%	44.759	952
8	30	142.930	4.764	32,20%	45.889	1530
9	8	36.277	4.535	21,80%	7.776	972
10	2	11.893	5.947	10,14%	1.266	633
Totaal	1.311	1.046.920			687.919	525

Toelichting: Samenvoeging van twee verschillende uitkeringen. Doordat na de eerste uitkeringen er nog genoeg geld over was in het fonds, werd besloten meer geld uit te keren aan de verschillende klassen. Dit gebeurde voor 765 personen. Doordat niet alle mensen een tweede uitbetaling kregen, komen de vergoedingspercentages en het totaal van uitgebreide vergoeding niet exact overeen. De percentages komen van het officiële rapport van de *Algemeene Commissie*. Zie beide losse tabellen in *bijlage 1*.

Bron: ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 9, staat van uitgave 21 (tweede gedeelte); inventarisnummer 91; inventarisnummer 138.; Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte.', 252, 257.

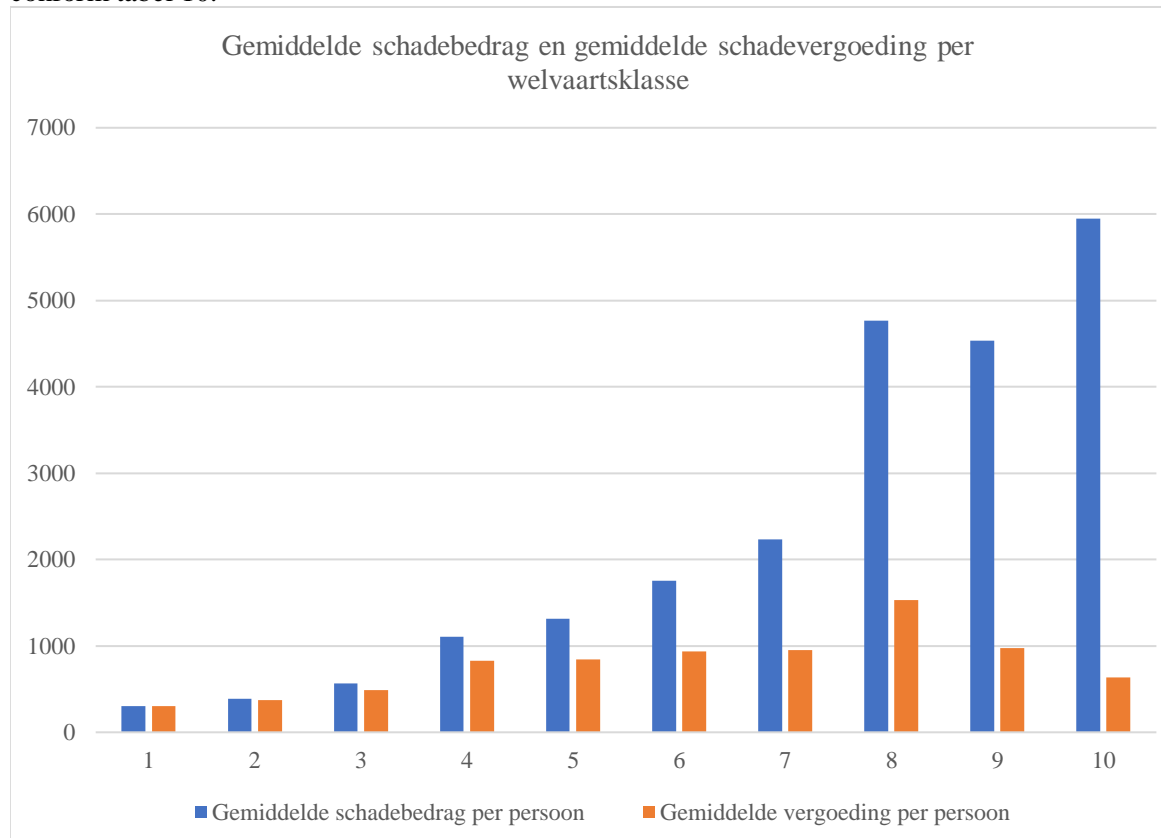
De analyse van *Tabel 10* en *diagram 3* maakt zichtbaar wat de regels in het Koninklijk decreet van 5 oktober 1807 in de praktijk hebben betekend. Aan de ene kant kregen de armere klassen hogere percentages vergoeding, en hebben dus extra steun ontvangen voor het herstel van schade. Aan de andere kant is te zien dat alhoewel de eerste klasse een totale vergoeding krijgt voor hun schade, ze per persoon het minst krijgen van het totale geldbedrag. Vooral de klassen 5-8 krijgen per persoon een steeds hoger bedrag voor

¹⁷⁶ Landheer, 'Nederlands eerste nationale collecte.', 257.

herstelling. Zo hebben de eerste drie klassen, in totaal 915 mensen, minder dan de helft van de totaal uitgekeerde vergoeding. De overige zeven klassen met 369 mensen hebben 53% van de totale uitkering aan schadevergoeding.

We kunnen dus concluderen dat er bij de verdeling van de schadevergoeding aandacht was om armere slachtoffers tegemoet te komen, en dat de rijkere welvaartsklassen zeker ook geprofiteerd hebben van de nationale collecte. Hierdoor is er niet specifiek sprake van vermindering van kwetsbaarheid van armere groepen door middel van de regelingen na de ramp. Echter is er wel getracht de kwetsbare groep, in dit geval de armere bevolking, te helpen met het herbouwen van hun huizen.

Diagram 3: Gemiddelde schadebedrag en gemiddelde schadevergoeding per welvaartsklasse, conform tabel 10.

Bron: Gegevens van *tabel 10*, Totaal uitbetaalde vergoedingen en schadebedragen per klasse van vermogen.

5.5. Opbouw van de Kleine versus de Grote Ruïne

In *tabel 11* is de taxatie van schade aan huizen weergegeven, die onbewoonbaar waren geworden in de Kleine en de Grote Ruïne. Ervan uitgaande dat de explosie een gelijke radius aan schade gaf, is te zien dat de gemiddelde huizen in wijk IV vele malen hoger waren in waarde dan in wijk II, wat het verschil in rijkdom tussen de twee wijken ten tijde van de ramp laat zien. Om te kijken of de levensomstandigheden van zowel de armen als de rijken verbeterd zijn na de ramp, wordt gekeken of wijk II en wijk IV op dezelfde manier herbouwd zijn.

Tabel 11: Taxatie aan schade aan huizen

	Totaal taxatie aan schade aan onbewoonbaar geworden huizen (gulden)	Totaal aantal huizen	Gemiddelde waarden per huis (gulden)
<i>Kleine Ruïne (Wijk IV):</i>			
Wijk A	133.646	45	2.970
Wijk B	380	1	380
Wijk C	70.114	61	1.149
Totaal	204.140	107	1.908
<i>Grote Ruïne (Wijk II):</i>			
Wijk D	4.173	13	321
Wijk E	71.691	144	498
Wijk F	20.811	21	991
Totaal	96.675	178	543

Toelichting: Cijfers verkregen door opsomming van huizen per wijk. Zie *bijlage 2* voor meer details naar de taxatie per straten en de manier van optellen.

Bron: ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 71, Kohier van schade aan huizen en gebouwen, welke onbewoonbaar geworden zijn dan wel gedeeltelijke vernieuwing of zeer zware reparaties behoeven, 1808.

In de heropbouw van de wijken is te zien dat in de Kleine Ruïne, wijk IV, vooral huizen zijn hersteld en nieuwe publieke gebouwen zijn gebouwd. Dit is te zien in *tabel 12*.¹⁷⁷ Zo is er in 1811 een plantsoen gebouwd op de plek van de Kleine Ruïne, aan de noordkant van het Steenschuur. Dit plantsoen kon gebruikt worden voor parades van de militairen en burgerwacht.¹⁷⁸ In de volgende jaren werden er vooral universiteitsgebouwen en schoolgebouwen geplaatst.¹⁷⁹ Het duurde tot 1859 voordat het gehele gebied van de Kleine Ruïne opnieuw bebouwd was, zie *kaart 4* en *5*.¹⁸⁰ Naast herstel van oude woonhuizen, kwamen er voornamelijk publieksgebouwen en gebouwen zoals kerken en schoolgebouwen.¹⁸¹

Tabel 12: Gebouwen in de Kleine Ruïne, wijk IV

Bouw:	Jaartal:
Weeshuis bij de Pieters kerk	1808
Rooms-Katholieke kerk, St. Petruskerk	1835
Een gebouw van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	1850
Fysiologisch laboratorium	1856
Bouw van een chemisch, fysisch en anatomisch laboratorium	1859
Tweede klasse gemeente school bij het Pieterskerkhof	1861
Eerste klasse gemeenteschool voor jongens op de Aalmarkt	1862
HBS aan de Pieterskerkgracht	1866
Eerste klasse gemeenteschool voor meisjes aan de Boommarkt	1871
Tweede klasse gemeente schol aan de Breesstraat	1887
Derde klasse lagere aan de oostelijke kant van de Langebrug	1888

Bron: Dröge, 'De Ruïnebouwers.', 303-304, 307-309, 311-313.; Maanen, 'Het Stadsbeeld.', 23, 28 - 29.;

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 35.; Historisch Leiden in Kaart, 'Dataset Van Campen 1879',

<http://hlk.erfgoedleiden.nl/panden>, (22 maart 2019).; Historisch Leiden in Kaart, 'Dataset Van Campen 1899',

<http://hlk.erfgoedleiden.nl/panden>, (22 maart 2019).; Spoelstra, *De School.*, 17, 24-25, 32.

¹⁷⁷ Dröge, 'De Ruïnebouwers', 307-309.

¹⁷⁸ Jan Dröge, 'De Ruïnebouwers. Bouwplannen voor het rampgebied', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitrampe van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 301 – 328, aldaar 303.

¹⁷⁹ Maanen, 'Het Stadsbeeld', 27-28.; Historisch Leiden in Kaart, 'Dataset Van Campen 1879', <http://hlk.erfgoedleiden.nl/panden>, (22 maart 2019).; Dröge, 'De Ruïnebouwers', 303-304, 311-313.

¹⁸⁰ Dröge, 'De Ruïnebouwers', 313.

¹⁸¹ De lagere scholen werden ingedeeld op classificatie, wat sloeg op de welvaart en prestige van de school. Klasse 1 betekende de duurste school, en klasse 4 was voor de armere klasse. Zo kostte vaak een 1e klasse school 15 gulden per 3 maanden, een 2e klasse school 4 gulden per drie maanden, een 3de klasse school 1 cent per dag en een 4de klasse school gratis. De 3de en 4de klasse scholen waren ook van gemengd geslacht.

Bron: Yteke Spoelstra, *De School: "Een sieraad der gemeente", De geschiedenis van de scholenbouw in Leiden. Deel 1: 1800 – 1940* (Leiden, 2009) 17, 24.; Maanen, 'Het Stadsbeeld', 30-31.

Tabel 13 laat verbouwingen zien in de Grote Ruïne, wijk II. Het totaal kapotte gedeelte van de Grote Ruïne werd in eerste instantie vrij gehouden voor verdere bouw van de universiteit, maar is uiteindelijk een park geworden in 1886.¹⁸² In de jaren na de ramp is er in wijk II meer gebouwd in vergelijking met wijk IV, waaronder vooral woonhuizen voor armeren of arbeiders. Zo werden er in 1808 zeven nieuwe woonhuizen gebouwd, grenzend aan het weeshuis aan de Lange Raamsteeg. In 1820 kwamen ze in het bezit van de Rooms-Katholieke Armbestuur. Deze huizen waren gebouwd met behulp van het fonds. De opbrengst van de verhuur van deze huizen ging naar het helpen van armen.¹⁸³ Verder heeft wijk II aanzienlijk minder schoolgebouwen, en maar één lagere school voor de laagste klasse.

Tabel 13: Gebouwen in de Grote Ruïne, wijk II

Bouw:	Jaartal:
Koepoortsgracht en de Vliet - nieuwe huizen gebouwd voor arbeiders.	19 ^{de} eeuw
Hoek van de raamsteeg en de St. Jacobsgracht: het Rooms-Katholieke Wees- en Oudeliedenhuis hersteld en uitgebreid	1808
Nieuwe woonhuizen in het bezit van de Rooms-Katholieke Armbestuur.	1820
Dichtmaking St Jacobsgracht	1850
Bouw Drukkerij A.W. Sijthoff	1850
Koepoort gesloopt en gracht dichtgemaakt	1864
Vierde klasse gemeente school aan de Binnenvestgracht	1865
Twee woningen omgebouwd tot zes arbeidershuizen, gelegen aan de Hoefstraat	1873
Het Cornelis Sprongh van Hoogmade- of Heilige Geesthofje: zestien gebouwen voor oudere vrouwen	1879
Stedelijk Gymnasium aan de linkerkant van de Grote Ruïne, en een meisjes HBS aan de rechterkant van het lege terrein aan Het Steenschuur	1883
Bouw Van der Werfpark	1886
Bouw van een nieuw museum aan de Garenmarkt, deel van de Universiteit Leiden	1891

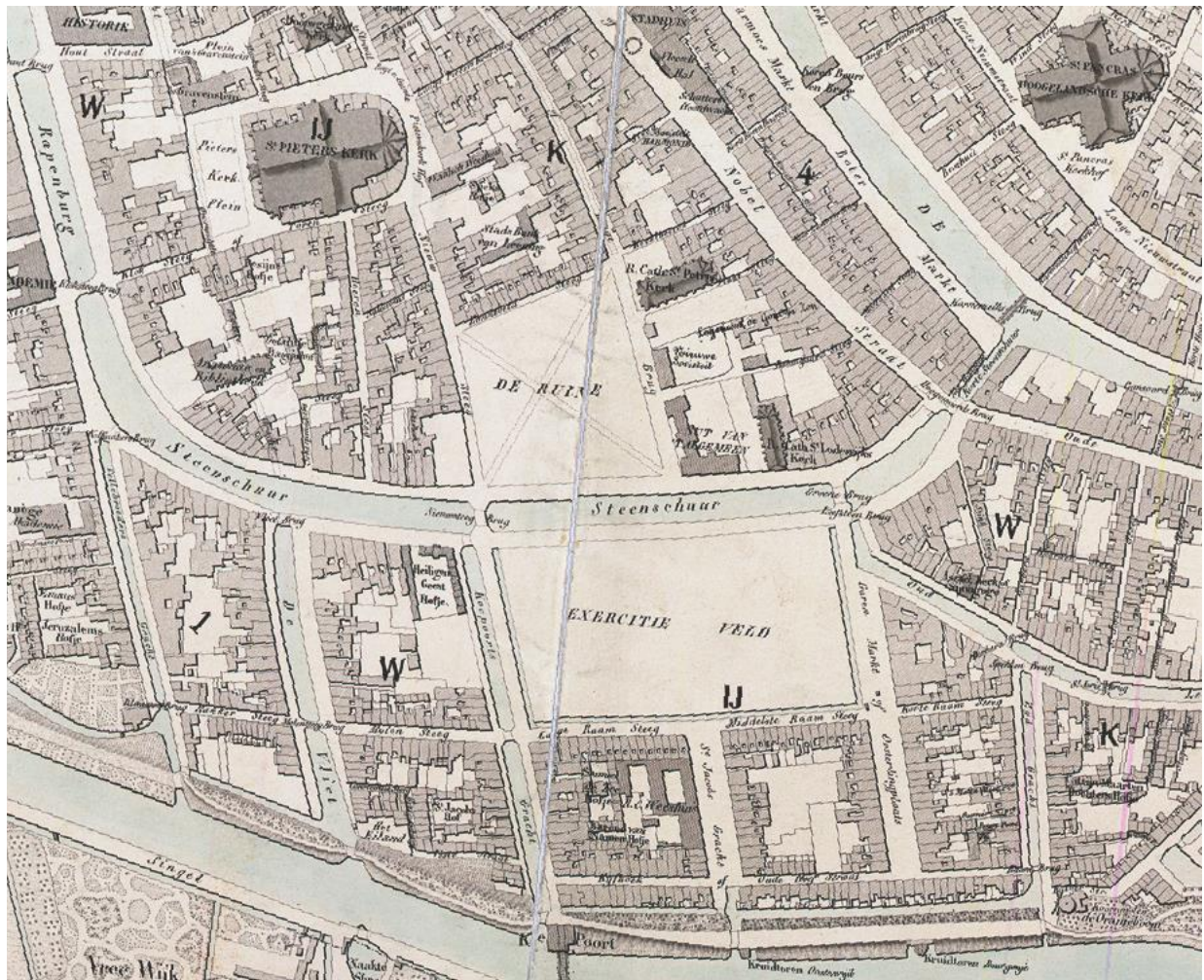
Bron: Heijenbrok, 'Een nieuwe lap', 209.; Dröge, 'De Ruïnebouwers.', 301-303, 310, 324-325.; Maanen, 'Het Stadsbeeld', 20, 22, 32-34.; Historisch Leiden in Kaart, 'Dataset Van Campen 1850', Spoelstra, *De School*, 18.; <http://hlk.erfgoedleiden.nl/panden>, (22 maart 2019).; Historisch Leiden in Kaart, 'Dataset Van Campen 1879', <http://hlk.erfgoedleiden.nl/panden>, (22 maart 2019).; Historisch Leiden in Kaart, 'Dataset Van Campen 1899', <http://hlk.erfgoedleiden.nl/panden>, (22 maart 2019).; Reitsma, 'The explosion of a ship', 513.

¹⁸² Heijenbrok, 'Een nieuwe lap', 297 – 299.

¹⁸³ Dröge, 'De Ruïnebouwers', 302-303.; Historisch Leiden in Kaart, 'Dataset Van Campen 1850', <http://hlk.erfgoedleiden.nl/panden>, (22 maart 2019).

We kunnen dus concluderen dat in wijk IV vooral academische gebouwen zijn gebouwd en dat veel mensen hun huis hebben hersteld en er zijn blijven wonen. Wijk II is daarentegen vooral gebruikt voor nieuwe gebouwen. Veel armere mensen uit deze wijk zijn vertrokken naar andere wijken. Wel zijn beide wijken erop vooruit gegaan doordat er meer voorzieningen kwamen voor onderwijs door de bouw van scholen voor zowel armere als rijkere gezinnen.

Kaart 4: Weergave van het rampgebied en omgeving in 1850. Herstel van huizen zichtbaar. Het rampgebied zelf is echter nog steeds een lege vlakte.

Bron: Historisch Leiden in Kaart, 'Dataset Van Campen 1850', <http://hlc.erfgoedleiden.nl/panden>, (22 maart 2019).

Kaart 5: Weergave van het rampgebied en omgeving in 1879. Boven Het Steenschuur zijn de nieuwe universiteitsgebouwen te zien. Het gebied onder Het Steenschuur is echter nog steeds een lege vlakte.

Bron: Historisch Leiden in Kaart, 'Dataset Van Campen 1879', <http://hlc.erfgoedleiden.nl/panden>, (22 maart 2019).

5.6. Conclusie lange termijn herstel

De financiële steun voor de slachtoffers van de ramp in Leiden kwam met name voort uit de Nationale Collecte, die werd gehouden in de twee maanden na de ramp. Bij het verdelen van het geld werd aandacht besteed aan het tegemoetkomen van de armen, al hebben de rijke welvaartsklassen een zeer groot bedrag gekregen. Dit, terwijl er ook mensen waren die uit liefdadigheid afstand namen van de schadevergoeding en blijkbaar vonden dat ze het geld niet nodig hadden.

Er is in het totale rampgebied zeker sprake van *bouncing forward*, aangezien het rampgebied door de restauratie niet alleen is hersteld maar is vooruitgegaan in voorzieningen. In de vergelijking tussen de twee wijken zien we op lang termijn dat er voor beide wijken aandacht was. In wijk IV werden er duurdere scholen en universiteitsgebouwen gebouwd. Het rampgebied op wijk II werd een park, en er werden in deze wijk veel nieuwe gebouwen gebouwd voor particulieren en bedrijven. Er zijn vanuit wijk II veel arme mensen verhuisd naar andere wijken, terwijl in wijk IV vele mensen hun huis weer hebben hersteld en er zijn blijven wonen.

6. Conclusie

De buskruitramp in Leiden op 12 januari 1807 sloeg een gat in het hart van de stad. Meer dan tweeduizend mensen raakten gewond, en er zijn tenminste 160 mensen overleden. De wederopbouw van de stad was een uitdaging doordat het centrale deel van de stad waar het stadsbestuur woonde was geraakt en de stad zelf zeer arm was. In dit onderzoek is gekeken naar de wijze waarop het lokale bestuur in Leiden bijdroeg aan de wederopbouw na de buskruitramp. Hiervoor is gebruik gemaakt van een theoretisch kader met de aspecten *Rapidity*, *Redundancy* en *Robustness*, om de mate van veerkracht van het herstel van Leiden te beoordelen op kort en lang termijn. De algemene conclusie van dit onderzoek is dat er een hoge mate van veerkracht was in de stad Leiden, blijkend uit de manier waarop de stad is hersteld na de ramp.

Deze veerkracht zien we in de wijze waarop het lokale bestuur zich heeft ingezet in het snel helpen van slachtoffers. Er waren voor zowel de armen als rijken op korte termijn veel voorzieningen voor een goed herstel van de stad en hulp voor de slachtoffers. De snelheid van de hulp geeft blijk aan het belang van *Rapidity* voor het herstel van de stad. Door te kijken naar de onderdelen van *Redundancy*, wordt duidelijk dat er in korte tijd doelgericht gewerkt werd om schade te beperken en slachtoffers te ondersteunen. De consequenties van het wegvallen van bestaande systemen (zoals brandweer en medische hulp) kregen aandacht en werden zoveel mogelijk opgevangen, dan wel opgelost, ook op creatieve manieren. Koning Lodewijk zette zich in door het aanmoedigen en betalen van arbeiders uit omliggende steden om Leiden te helpen met het puinruimen. De stad maakte gebruik van alternatieve instituties en het instellen van commissies voor het leveren van voorzieningen voor basisbehoeftes, het bijhouden van benodigdheden en het verdelen van het opgehaalde geld.

Een hoge mate van *Robustness* in de wederopbouw van Leiden is te zien door de doelgerichte organisatie en hulp van slachtoffers. Men bedacht succesvolle manieren om de hulpverlening snel op gang te brengen en te houden. De toevoer van materialen werd geregeld, er werd een beloning ingesteld om het vinden van slachtoffers te versnellen, in de eerste twee weken na de ramp werden er meer dan twintig duizend broden uitgedeeld, en er werden gemiddeld per dag tienduizend maaltijden gekookt voor de slachtoffers.

Op lange termijn zien we dat er in de verdeling van schadevergoedingen oog was voor de armen, maar zeker ook aandacht was voor de belangen van de rijkere in de samenleving. Dit was een nieuwe ontwikkeling. Door het gehanteerde systeem voor het uitkeren van schadevergoeding, was het uiteindelijke resultaat van de verdeling van het geld ongelijk. De

zeven rijkere klassen met in totaal 369 mensen kregen 53% van de totale uitkering aan schadevergoeding, tegenover de 915 mensen van de laagste drie welvaartsklassen. Ook in de uiteindelijke wederopbouw van de twee wijken zien we verschil. Alhoewel het gehele rampgebied door de herstelwerkzaamheden en verbouwingen zich positief heeft kunnen ontwikkelen in de jaren na de ramp, is het vooral de rijkere wijk die erop is vooruitgegaan. Daar zijn de privé eigendommen met schadevergoedingen hersteld en konden mensen op hun plek blijven wonen. Ook werd er in de rijkere wijk betere scholen en universiteitsgebouwen gebouwd. In de arme wijk zijn mensen gestimuleerd om te vertrekken en is uiteindelijk op de plaats van de ramp een park gebouwd. De uitgekeerde schadevergoedingen hebben mensen wel geholpen, maar dit heeft uiteindelijk niet bijgedragen aan een vermindering van ongelijkheid tussen arm en rijk in de twee getroffen wijken.

Dit onderzoek naar de ramp in Leiden geeft inzicht in hoe hulpverlening werd georganiseerd in het begin van de negentiende eeuw in Nederland, en wat de inzet was van bestuur, arbeiders en vrijwilligers in het herstel. Opvallend is dat er uit dit onderzoek blijkt dat de situatie in Leiden een bijzonder geval was; bij de watersnoodrampen in dezelfde periode werd schadevergoeding alleen uitgekeerd aan de armeren in de samenleving.

Inzicht in hoeverre de hulpverlening in Leiden uitzonderlijk was in de manier van verdeling van de schadevergoeding vraagt om meer onderzoek naar hulpverlening van soortgelijke rampen. Ook kan er verder onderzoek worden gedaan naar de aspecten van *Resourcefulness*, zoals bijvoorbeeld of de manier van hulpverlening en schadevergoeding vaker is gebruikt na de ramp in 1807. Zo kan een completer beeld worden geven van de veerkracht en wederopbouw van een stad, zowel van Leiden als van andere steden.

De wederopbouw van Leiden is een bijzonder moment in de geschiedenis van de stad. Voor mijn onderzoek liep ik telkens door het rampgebied wanneer ik onderweg was naar het Leidse archief bij de Vliet, in wijk II. Nog altijd is er op de gracht Het Steenshuur een plakkaat te lezen waarop de ramp in 1807 wordt herdacht. Het is indrukwekkend hoe de stad in 1807 een hoge mate van veerkracht heeft getoond, tegenover de kracht van de explosie.

Christiane Vlam,

31 maart 2019

Woordaantal (inleiding tot en met conclusie): 8.741

7. Literatuur lijst

7.1. Primaire bronnen

Erfgoed Leiden en Omstreken, Leiden, NL-LdnRAL-0034, Archief van de commissies wegens de ramp van 12 januari 1807, 1807-1838 (hierna ELO NL-LdnRAL-0034).

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 108, Kohier van schade, geleden door lieden tot fl.500,- of daar beneden gegoed, ca. 1809.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, Gedrukt, 1833-.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 138, Staat der schadevergoedingen wegens klasseindeling, z.j. 1.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 139, Lijst met namen van de eigenaren van huizen, wier toegeschatte schadevergoeding niet voldoende was, z.j. 1.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 15, Bijlagen bij de Algemene Rekening, genummerd en ingedeeld naar ontvangst en uitgaaf, ca. 1828.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 38, Voorwaarden van verkoop van huizen tot afbraak, 1807.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 48, Stukken betreffende omgekomenen, 1807.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 49, Staat van geïnspecteerde percelen, 1807, 20 januari- 6 februari.- 1807.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 54, Stukken betreffende de vrijdom van verponding, 1808-1809. 1808-1809.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 59, Lijsten van liefdegaven, rechtstreeks door de stad ontvangen. Hierbij een gedrukte lijst, 1808.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 61, Stukken betreffende het bedrag of de hoeveelheid van de liefdegaven en van de verstrekte ondersteuning, 1807.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 67, Brieven met aanbod van onderdak voor personen getroffen door de ramp, 1807.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 70, Alfabetische naamlijsten van personen, die afstand deden van schadevergoeding, 1808. 1803-1813.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 71, Kohier van schade aan huizen en gebouwen, welke onbewoonbaar geworden zijn dan wel gedeeltelijke vernieuwing of zeer zware reparaties behoeven, 1808.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 77, Stukken betreffende de herstelling van huizen, 1807-1809.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 86, Lijsten van het ontbrekende aan de bonhuizen en de brandblusmiddelen, 1807.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 89, Rekening der Commissie tot uitbetaling der 33 1/3de procent schadevergoeding van vernielde en afgebroken huizen, 1808.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 91, Formulieren in gebruik bij de Commissie van Schadevergoeding, 1807-1821.

ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 95, Kohier van schade aan meubelen en linnen, koopmanschappen, winkelwaren, geld, ongemunt goud en zilver, kleinodiën, effecten, coupons en boeken, 1807.

7.2. Secundaire bronnen

Aguirre, Benigno E, 'Better disaster statistics: the Lisbon earthquake', *Journal of Interdisciplinary History* 43 (2012) 1, 27-42.

Araújo, Ana Christina, 'The Lisbon Earthquake of 1755: Public Distress and Political Propaganda', *E-Journal of Portuguese History*, 4 (2006) 1.

Bruin, Jenny de, 'De Collectie Kruitramp 1807 in Stedelijk Museum De Lakenhal', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 211 – 238.

Bruneau, Michel, et al. 'A framework to quantitatively assess and enhance the seismic resilience of communities', *Earthquake spectra* 19 (2003) 4, 733-752.

Diederiks, H. A., D. J. Noordam en H. D. Tjalsma, *Armoede en sociale spanning. Sociaal-historische studies over Leiden in de achttiende eeuw* (Hilversum, 1985).

Drabek, Thomas, 'Sociology, Disasters and Emergency Management: History, Contributions and Future Agenda' in: David A. McEntire (red.), *Disciplines, Disasters and Emergency Management: The Convergence and Divergence of Concepts, Issues and Trends in the Research Literature* (Emmitsburg, Maryland, 2005) 61-74.

Driessen, A.M.A.J., *Watersnood tussen Maas en Waal. Overstromingsrampen in het rivierengebied tussen 1780 en 1810* (Nijmegen, 1993).

Dröge, Jan, 'De Ruïnebouwers. Bouwplannen voor het rampgebied', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 301 – 328.

Grijzenhout, Frans, 'Een ramp als erfgoed', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 12 – 21.

Heijenbrok, Jacqueline, 'De herbouwplannen na de Leidse buskruitramp, 1807-1809', *Lodewijk Napoleon en de Kunsten in het Koninkrijk Holland*, (2007) 224-254.

Heijenbrok, Jacqueline, 'Een nieuwe lap op een gescheurd kleeed'. De herbouwplannen onder Lodewijk Napoleon', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 278 – 300.

HisGis Leiden, 'Kaartapplicatie met weergave van kaart uit 1832', <http://hisgis.fa.knaw.nl/?db=zholland&layer=050Leiden1832gebouwen&layer=050Leiden1832percelen&style=0&style=0&x0=92887.5477869&x1=92889.21889503652&y0=464543.533342&y1=464541.86223386344> (25 maart 2019).

Historisch Leiden in Kaart, 'Dataset Van Campen 1850', <http://hlk.erfgoedleiden.nl/panden>, (22 maart 2019).

Historisch Leiden in Kaart, 'Dataset Van Campen 1879', <http://hlk.erfgoedleiden.nl/panden>, (22 maart 2019).

Historisch Leiden in Kaart, 'Dataset Van Campen 1899', <http://hlk.erfgoedleiden.nl/panden>, (22 maart 2019).

Jensen, Lotte, '“See our Succumbing Fatherland, Overwhelmed by Disaster, Woe and Strife”: Coping with Crisis during the Reign of Louis Bonaparte', *Dutch Crossing* 40 (2016) 2, 151 – 164.

Landheer, Hugo, 'Nederlands eerste nationale collecte. De financiële hulpverlening aan de slachtoffers van de buskruitramp', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 239 – 266.

Leiden Toerisme, 'Van der Werfpark', <http://www.leiden-toerisme.nl/zien-doen-beleven/parken/van-der-werfpark/>, (22 maart 2019).

Lenferink, H.J.J., 'Een historische blik op het bestuurlijk handelen bij de ramp van 1807', *Leidse Jaarboekje* (2007) 40 – 46.

Maanen, R.C.J. van, 'Het Stadsbeeld en de Invulling van de Stedelijke Ruimte', in: R.C.J. van Maanen (red.), *De Geschiedenis van een Hollandse Stad* (Leiden, 2004) 16 – 39.

Pereira, Alvaro S., 'The opportunity of a disaster: the economic impact of the 1755 Lisbon earthquake', *The Journal of Economic History* 69 (2009) 2, 466-499.

Ponsen, Arti, 'Delfs Welvaaren'. Een analyse van de toedracht van de kruitramp en een poging tot beantwoording van de schuldvraag', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 45 – 102.

Ponsen, Ari, 'Een van buiten komend onheil. Schadeverzekering en de ramp met het kruitschip', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 267 – 277.

Ponsen, Arti, 'Een fataal evenement. De slachtoffers van 12 januari 1807', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 167 – 194.

Ponsen, Arti, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007).

Pot, G. P. M., *Arm Leiden. Levensstandaard, bedeling en bedeelden, 1750–1854* (Hilversum, 1994).

Prince, Samuel Henry, *Catastrophe and social change: based upon the sociological study of the Halifax disaster* (Proefschrift voor de faculteit van staatswetenschappen, Columbia University 1920).

Reitsma, H.J., 'The explosion of a ship, loaded with black powder, in Leiden in 1807', *International Journal of Impact Engineering* 25 (2001), 507 – 514.

Reitsma, Henk en Arti Ponsen, 'Van Donderslagh tot Fireworks. De kruitramp natuurwetenschappelijk belicht', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 103 – 142.

Soens, Tim, 'Resilient Societies, Vulnerable People: Coping with North Sea Floods Before 1800', *Past & Present*, 241 (2018) 1, 143–177.

Spoelstra, Yteke, *De School: "Een sieraad der gemeente", De geschiedenis van de scholenbouw in Leiden. Deel 1: 1800 – 1940* (Leiden, 2009).

Strauss, Osheim, et al., *Western Civilization. Beyond Boundaries* (Wadsworth, 2014).

Sudmeier-Rieux, Karen, 'Resilience - an emerging paradigm of danger or of hope?', *Disaster Prevention and Management* 23 (2014) 1, 67-80.

Vlam, Christiane, VAN EXPLOSIE IN DE HAVEN NAAR EXPLOSIE IN DE ECONOMIE: Een analyse van het economisch herstel van Halifax na de explosie in 1917 (eindpaper voor het vak GE2V13012 tijdens bachelor Geschiedenis, Utrecht 26 juni 2016).

Vries, Jan de, 'Dutch Economic Growth in Comparative-Historical Perspective, 1500-2000', *De Economist* 148 (2000) 4, 443 – 467.

Vries, Jan de, 'The Population and Economy of the Preindustrial Netherlands', *The Journal of Interdisciplinary History* 15 (1985) 4, 661-682.

Walle, Kees, 'Tussen uitzichtloosheid en verwoesting. Leiden aan de vooravond van de buskruitramp', in: Arti Ponsen, Ed van der Vlist (red.), *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden, 2007) 23 – 32.

Wielenga, Friso, *Geschiedenis van Nederland. Van de opstand tot heden* (Amsterdam, 2014).

Wisner, Ben, 'Disaster vulnerability: Scale, power and daily life', *GeoJournal* 30 (1993) 2, 127-140.

Zanden, J.L. van, 'De economie van Holland in de periode 1650 – 1805: groei of achteruitgang? Een overzicht van bronnen, problemen en resultaten', *BGMN* 102 (1987) 4, 562-609.

8. Bijlagen

8.1. Bijlage 1

Tabel 14: Totaal uitbetaalde vergoedingen en schadebedragen per klasse van welvaart.

Klasse	Aantal personen	Totale schadebedrag (gulden)	Gemiddelde schadebedrag per persoon	Vergoeding	Totaal uitbetaalde vergoeding	Gemiddelde vergoeding per persoon
1	497	150.138	302	100%	150.138	302
2	264	102.084	387	90%	91.876	348
3	154	87.674	569	80%	70.139	455
4	125	138.430	1.107	70%	96.901	775
5	113	148.255	1.312	60%	88.953	787
6	71	124.433	1.753	50%	62.216	876
7	47	104.806	2.230	40%	41.922	892
8	30	142.930	4.764	30%	42.879	1.429
9	8	36.277	4.535	20%	7.255	907
10	2	11.893	5.947	10%	1.189	595
Totaal	1.311	1.046.920			653.468	498.45

Bron: ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, 9; inventarisnummer 91; inventarisnummer 138.; Fataal Evenement, 252, 257.

Tabel 15: Tweede ronde aan schadevergoedingen per klasse van welvaart.

Klasse	Aantal personen	Totale schadebedrag (gulden)	Gemiddelde schadebedrag per persoon	Vergoeding	Totaal uitbetaalde vergoeding	Per persoon
2	251	95.439	380	6,60%	6.299	25
3	140	86.000	614	5,60%	4.816	34
4	114	154.282	1.353	4,18%	6.449	57
5	105	140.341	1.337	4,40%	6.175	59
6	70	137.645	1.966	3,10%	4.267	61
7	47	131.343	2.795	2,16%	2.837	60

8	29	136.818	4.718	2,20%	3.010	104
9	8	28.944	3.618	1,80%	521	65
10	1	55.000	55.000	0,14%	77	77
Totaal	765	965.813			34.451	60

Bron: ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 13+2, staat van uitgave 21, tweede gedeelte.

8.2. Bijlage 2

Tabel 16: Weergave van huizen, huiseigenaren en de gemiddelden waarde van huizen per wijk; genoteerd per pagina, gevonden in het archiefstuk inventarisnummer 71.

Pagina	Wijk	Som der taxatie door commissie	Straten	Aantal eigenaren	Aantal huizen	Gemiddeld per huis
1	A	29.820	Kortlamersteeg, Bredestraat	10	12	2485
2	A	44.174	Bredestraat	10	10	4417
3	A	38.146	Bredestraat, Raapenburg	10	10	3815
4	A	20.558	Rapenburg, Plaatsteeg, Ketelboersteeg	10	10	2056
5	A	948	Korte Coorsteeg, Ketelboedersteeg	3	3	316
5	B	380	Bredestraat	1	1	380
5	C	5.950	Kloksteeg, Langebrug, Zonneveldsteeg	6	7	850
6	C	8.154	Zonneveldsteeg	10	10	815
7	C	26.255	Zonneveldsteeg, Nieuwesteeg, Rapenburg	10	10	2626
8	C	15.112	Rapenburg, Heesteeg	10	11	1374
9	C	4.188	Heersteeg, Scheepmakersteeg	10	12	349
10	C	10.455	Scheepmakersteeg, Rapenburg	10	11	950
11	D	2.467	Cellebroedersgracht Bakkersteeg, Steenschuur	10	10	247
12	D	1.706	De Vliet	3	3	569
12	E	1.425	Geeregracht	7	7	204
13	E	2.695	Zijtgracht, Geeregracht	10	25	108

14	E	11.006	Raamsteeg, Gaaremarkt, Levendaal, Zijtgracht	10	11	1001
15	E	5.213	Gaarenmarkt, Kijfhoek	10	10	521
16	E	5.426	Raamsteeg, 2e Raamsteeg, Gaarenmarckt	10	12	452
17	E	4.559	St. Jacobsgracht, Raamsteeg, 3e Raamsteeg	10	17	268
18	E	6.679	3e Raamsteg, st. Jacobsgracht, Kijfhoek	10	11	607
19	E	4.602	Kijfhoek, Koepoortsgracht, 3e Raamsteeg	10	10	460
20	E	7.916	Koepoortsgracht, Kijfhoek	10	10	792
21	E	14.584	Moolesteeg, Vliet, Steenshuur	10	10	1458
22	E	3.390	Moolesteeg	10	10	339
23	E	4.196	St. Jacobsgracht, Vlieg, Moolesteeg	9	11	381
23	F	6.475	Hoogewoerd	1	1	6475
24	F	11.771	Barbersteeg, Steenshuur, Levendaal, Hoogewoerd	10	10	1177
25	F	2.565	Moolesteeg, Burgsteeg, Gorste straat, Vrouwsteeg, Levendaal bij de Barbarasteeg, Krauwelsteeg.	10	10	257
	Totaa l	300.815		250	285	1.055

Bron: ELO NL-LdnRAL-0034, inventarisnummer 71, Kohier van schade aan huizen en gebouwen, welke onbewoonbaar geworden zijn dan wel gedeeltelijke vernieuwing of zeer zware reparaties behoeven, 1808.